

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

673

J

6

673 76

673
76
C

73

EERSTE BEGINSELEN

DER

NEDERLANDSCHE SPRAAKLEER

VOOR

SCHOOLGEBRUIK,

DOOR

G. KUIJPER Hz.

Schrijver van de „Handleiding tot de beoefening der Nederlandsche
Taal en Letterkunde” en van de „Beginselen der Neder-
landsche Spraakleer voor Schoolgebruik.”

Eerste Druk.

(1ste tot 3^{le} Duizendtal).

UTRECHT,

J. G. BROESE.

1863.

J
6

307

EERSTE BEGINSELEN
DER
NEDERLANDSCHE SPRAAKLEER.
VOOR
SCHOOLGEBRUIK.

Bibl. der P. Scholen van de Landen
EERSTE, BEGINSELEN

DER

NEDERLANDSCHE SPRAAKLEER

VOOR

SCHOOLGEBRUIK,

DOOR

G. KUIJPER Hz.

Schrijver van de „Handleiding tot de beoefening der Nederlandsche
Taal en Letterkunde” en van de „Beginselen der Neder-
landsche Spraakleer voor Schoolgebruik.”

Eerste Druk.

(1ste tot 3de Duizendtal).

TE UTRECHT, BIJ
J. G. BROESE.
1863.

Geen exemplaar wordt voor echt erkend, tenzij gemerkt

Handwritten signature or text, possibly 'K. G. D.' or similar, in cursive script.

GEDRUKT BIJ GIEBEN & DUMONT,

Aan 't meermalen uitgedrukt verlangen, dat zijne „Beginselen der Nederlandsche Spraakleer voor Schoolgebruik” door eene nog beknopter handleiding voor eerstbeginnenden mogten worden voorafgegaan, heeft de ondergeteekende gemeend niet langer gehoor te mogen weigeren. De opgave van vragen en toepassingen werd trouwens met voorbedachten rade geheel overgelaten aan hen, wier taak het is den leerling mondeling voor te lichten. Evenzoo heeft men begrepen, dat de leer der woordvoeging en zinscheiding hier nog geheel moest achterwege blijven, maar dat vooral over uitspraak en spelling niet te vlugtig mogt worden heengegleden.

Utrecht, 15 Dec. 1862.

G. K. Hz.

Ter nadere toelichting en uitbreiding kunnen de volgende werken van den Schrijver dezer „Eerste Beginselen” dienen:

- 1°. Handleiding tot de beoefening der Nederlandsche Taal- en Letterkunde. *Vijfde, herziene druk. Te Breda, voor rekening van de Kon. Militaire Akademie, 1860. — Kl. 8°, VIII en 766 bladzn. Prijs: f 4,00.*
- 2°. Beginselen der Nederlandsche Spraakleer voor Schoolgebruik. *Zevende druk. Te Utrecht, bij J. G. Broese, 1862. — Kl. 8°, VIII en 176 bladzn. Prijs f 0.80.*
- 3°. *Eléments de Grammaire Néerlandaise à l'usage des étrangers. A la Haye, chez M. Nijhoff, 1858. — Kl. 8°, 186 bladzn. Prijs f 1.25.*

I N H O U D.

EERSTE HOOFDSTUK.

De spelling en uitspraak.

	Bladz.
1 ^{ste} Les. De letters.....	1.
2 ^{de} " De klinkers.....	2.
3 ^{de} " De verdubbeling der klinkers.....	3.
4 ^{de} " De twee- en drieklanken.....	6.
5 ^{de} " De medeklinkers in het algemeen.....	8.
6 ^{de} " De lipletters.....	9.
7 ^{de} " De keelletters.....	10.
8 ^{ste} " De tongletters.....	11.
9 ^{de} " De tandletters.....	12.
10 ^{de} " De verhemelte-letter.....	13.
11 ^{de} " De letters van aanblazing.....	14.
12 ^{de} " De nitheemsche medeklinkers.....	14.
13 ^{de} " Verdere bijzonderheden in de spelling en uitspraak..	15.
14 ^{de} " De spelling van vreemde woorden.....	17.
15 ^{de} " Lettergrepen en woorden.....	18.
Overzigtstafeltje voor de verbindingen der medeklinkers onderling en met klinkers.....	21.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De woordgronding.

	Bladz.
1 ^{ste} Les. De soortverdeeling der woorden.....	25.
2 ^{de} " De zelfstandige naamwoorden.....	26.
3 ^{de} " De geslachten der zelfstandige naamwoorden.....	26.
4 ^{de} " De getallen der " "	30.
5 ^{de} " De naamvallen,	32.
6 ^{de} " De lidwoorden.....	34.
7 ^{de} " De bijvoegelijke naamwoorden.....	35.
8 ^{ste} " De trappen van vergelijking.....	37.
9 ^{de} " De verbuiging.....	39.
10 ^{de} " De persoonlijke voornaamwoorden.....	42.
11 ^{de} " De bijvoegelijke "	44.
12 ^{de} " De werkwoorden.....	49.
13 ^{de} " De verdeeling der werkwoorden naar hunnen aard...	50.
14 ^{de} " De verdeeling der werkwoorden naar de wijze hunner vervoeging.....	52.
15 ^{de} " De vervoeging der werkwoorden.....	53.
16 ^{de} " De deelwoorden.....	66.
17 ^{de} " De kleinere rededeelen.....	66.

DERDE HOOFDSTUK.

De ontleding der volzinnen.

1 ^{ste} Les. De deelen van eenen volzin.....	68.
2 ^{de} " De redekunstige ontleding.....	70.
3 ^{de} " De spraakkunstige "	73.
<i>Aanhangsel.</i> De cijfers en leesteekens.....	75.

EERSTE BEGINSELEN

DER

NEDERLANDSCHE SPRAAKLEER

VOOR

SCHOOLGEBRUIK.

Eerste Hoofdstuk.

DE SPELLING EN UITSPRAAK.

1ste LES.

De letters.

1. Tot het mededeelen zijner gedachten bedient de mensch zich van de *taal*.

2. Door de *spraak* deelt iemand zijne gedachten aan anderen *voorbijgaand* mede; door het *schrift* doet hij dit *blijvend*.

3. Het *schrift* moet dus zijn eene getrouwe *voorstelling der geluiden*, welke iemand ter uitdrukking van dezelfde gedachten bezigen zou.

4. Tot deze voorstelling dienen hoofdzakelijk de teekens, die men *letters* heet; terwijl ter uitdrukking van hoeveelheden bovendien gebruik gemaakt wordt van *cijfers*, en de voorstelling der rusten, toonwijzigingen en andere bijzonderheden bij 't spreken in de schrijftaal door *schei- en zinteekens* geschiedt.

5. In onze moedertaal, het *Nederlandsch*, eene ontwikkeling van den *Hollandschen tongval*, laten zich 22 letters onderscheiden, als: **a, b, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, w** en **z**, benevens de 4 dubbelledige letterteekens **ch, dj, ng** en **nk**, die steeds als enkelvoudige letters moeten gelden en *che, zje, eng* en *enk* genoemd worden.

Voor *uitheemsche* woorden bezigt men nog de **c, q, x** en **y**, benevens de dubbelledige letterteekens **ph** en **th**, die *phi* en *the* geheeten worden.

NB. Vooral dient den leerling hierbij ingescherpt te worden het verschil in spelling tusschen: *Potomac-hoogten* en *nachtwacht*, *paard-je* en *plantaadje*, *zingenot* en *zingen*, *wan-kant* en *klankbord*, *sleep-helling* en *photographie*, *meet-haak* en *thema*.

6. Deze letters worden verdeeld in *klinkers* en *medeklinkers*.

2de LES.

De klinkers.

7. De *klinkers* geven op zich zelve uitgesproken eenen vollen klank, en zijn: de **a, e, i, o** en **u**, benevens voor uitheemsche woorden de **y**.

8. In het uitspreken der eerste 5 klinkers doen zich 3 hoofdschakeringen voor: de uitspraak is namelijk **scherp, hel** of **dof**.

9. De **a** is *scherp* in *rapen, spade, water*; *hel* in *graf, kat, haap*; *dof* in *testament*.

10. De **e** is *scherp* in *bezig, tering, zenuw*; *hel* in *berg, slecht, vel*; *dof* in *slingeraar, vaten, zuiger*.

11. De **i** is *scherp* in *titel*; *hel* in *griffel, prik, willen*; *dof* in *lenig, vereenigen, wettig*.

12. De **o** is *scherp* in *komen, toren, woning*; *hel* in *dolk, slot, zwom*; *dof* in *bloedkoralen, korporaal*.

13. De **u** is *scherp* in *muren, stuwen, turen*; *hel* in *druk*,

mug, stut; dof in slechts enkele woorden van vreemden oorsprong, bijv. in *notulen*.

14. Bij de *doffe* schakering is het verschil in uitspraak dezer 5 klinkers naauwelijks hoorbaar.

15. De uitheemsche **y** wordt slechts op twee wijzen en wel als eene *scherpe* of *helle i* uitgesproken, als: *scherp* in *cylinder, pyramide; hel* in *syllabe, sympathie*.

NB. Vooral dient den leerling hierbij te worden ingescherpt het groot verschil tusschen de **y** en **ij**, bijv. in *physisika, gymnastiek, azijn, verrijzen, zijpelen*.

3de LES.

De verdubbeling der klinkers.

16. Ter bewaring of aanhouding van den scherp en helle klank worden de klinkers *verdubbeld*, als in: *gebraad, weegschaal, loopjongen, vuurtoren, teerkwast, noodshot, zuurdeeg, kasteelen, doopen, beenen, stoomen*.

17. Bij de **i** heeft deze verdubbeling door middel eener **j** plaats, waarbij de klank zich meestal sterk wijzigt en tot die van *ei* nadert, als in *schrijven, lijn, vijgen*.

18. De uitheemsche **y** ondergaat *geene* verdubbeling.

19. De verdubbeling der **a** en **u** geschiedt alleen, wanneer men duchten moet dat de *scherpe* klank anders *hel* zal worden uitgesproken, bijv. in *straat, vraag, buur*. Bij de ten onzent gebruikelijke verdeeling der woorden schrijve men echter steeds: *pralen, straten, bureu, duwen*.

20. Voor het spellen met eene *enkele* of *dubbele o* of **o** gelden de volgende regels, die voor alle zamenstellingen en afleidingen der bedoelde woorden doorgaan, bijv. *be- wonen, inwonen, uitwonen, verwonen, woning, inwonen* enz. worden evenzeer als *wonen* met eene *enkele o* geschreven.

(21). De *enkele o* gebruikt men:

1°. in de *ongelijkvloeiende werkwoorden* overal, behalve waar men duchten moet, dat de *scherpe* klank in eenen *hellen* zou overgaan, bijv.: *lozen, nemen, wijreden, wijzwe-*

gen, zij *prezen*, zij *wēzen*, *gelegen*, *gestogen*; maar daarentegen: *ik lees*, *ik neem*, *gij reedt*, *gij zweegt*, *hij prees*, *hij wēes*.

2°. in *langstaartige werkwoorden*, dat is, in werkwoorden, die twee doffe lettergrepen op het einde hebben, als: *bēlelen*, *rēkenen*, *verdēdigen*. — Van dezen regel zijn uitgezonderd die woorden, welke van een naamwoord met eene *dubbele e* afkomen, als: *beēdigen* van *leed*, *steēnigen* van *steen*, *vereēnigen* van *een*.

3°. in die woorden, waarin de *e* tot eenen *hellen* klinker kan gemaakt worden. als in: *bezie* (*bēs*), *kēten* (*kētting*), *nevens* (*neffens*); alsmede in het *meervoud* van die naamwoorden, welke in het enkelvoud de *helle e* hebben, als: *bevelen* van *bevel*, *gebeden* van *gebed*.

4°. in het *meervoud* van alle woorden, die in het enkelvoud op *heid* uitgaan, als: *bezigeden* van *bezigheid*, *hoevelheden* van *hoeveelheid*.

5°. die woorden, waarin de *e* in de volkstaal dikwerf met *eu* *verwisseld* wordt, als in: *spelen* (*speulen*), *vele* (*veule*).

6°. in woorden van *uitheemschen* oorsprong, die bij ons den klemtoon op de *scherpe e* hebben, als: *kemel*, *lōlie*, *peper*, *wēzel*.

7°. in *werkwoorden* met den basterd-uitgang *eren*, als: *marscheren*, *redeneren*, *regeren* 1).

(22). De *dubbele e* gebruikt men:

1°. in die woorden, welke in de volkstaal de klank *ei* of *ie* aannemen, bijv.: *blēker*, *steēnen*, *gemeēne*, *zweēten*.

2°. in alle woorden, wier uitgang *eele*, *eelen*, *eelend*, *eeler* en *eelig* slechts eene spraakkunstige verlenging van den klank *eel* is, als: *ten tooneele*, *fluweelen*, *kasteelen*, *krakeelend*, *krakeeler*, *graveelig*.

3°. in het *enkelvoud* van zoodanige woorden, waarbij anders de *scherpe* klank der *e* zou verloren gaan, als: *bēek*, *neef*, *peer*, *ik glēed*, *gij weēt*, *hij sneed*.

1) Velen verkiezen ze echter met de *dubbele e* te spellen, als: *braveeren*, *trotsēeren*, *waardeēeren*, ten einde ze niet te verwarren met de langstaartige werkwoorden *ankeren*, *folteren*, *zwabberen* enz.

(23). De enkele **O** gebruikt men :

1°. in alle *ongelijkvloeiende werkwoorden*, waarin de **O** eerst bij de vervoeging wordt ingelijfd, behalve waar men duchten moet dat de *scherpe* klank in eenen *hellen* zou overgaan, bijv.: *bedrogen* van *bedriegen*, *gewogen* van *wegen*, *wij zogen* van *zuigen*, *zij vloegen* van *vliegen*; maar daarentegen *ik loog* van *liegen*, *gij schooft* van *schuiven*, *hij snoof* van *snuiven*.

2°. in de *onregelmatige werkwoorden* van zoodanige klankvorming, als: *wij komen*. *zij mogen*; maar daarentegen even als onder 1°. *gij moogt*. Uitgezonderd is *koop*.

3°. in die woorden, waarin de **O** in de volkstaal dikwerf met **eu** verwisseld wordt, als: *koning* (*keuning*), *wonen* (*wēunen*), *zonen* (*zēunen*).

4°. in die woorden, waarin de **O** tot eenen *hellen* klinker kan gemaakt worden, als in: *lozen* (*lossen*), *boter* (*botter*); alsmede in het *meervoud* dier woorden, welke in het enkelvoud de *helle O* hebben, als: *geboden* van *gebod*, *loten* van *lot*.

5°. in woorden van *uitheemschen* oorsprong, die bij ons den klemtoon op de *scherpe O* ontvangen, als in: *mode*, *rozen*, *toren*. Hiervan zijn uitgezonderd: *kroonen*, *toon* en *troonen*.

(24). De dubbele **O** gebruikt men :

1°. in woorden van *uitheemschen* oorsprong, waarin de **O** den klank **au** vervangen heeft, als: *boomen*, *klooster*, *koopen*, *oogen*.

2°. in alle woorden, van welke de uitgang *loos* en *noot* (*genoot*) bij de vorming van *meervoud*, verbuiging enz. vermeld wordt, als: *hulpelooze*, *ambtgenooten*, *eerloozer*, *deelingen*.

3°. in het *enkelvoud* van zoodanige woorden, waarbij anders de *scherpe* klank der **O** zou verloren gaan, als: *abrikoos*, *pool*, *zool*, *ik loof*, *hij bood*.

NB. De regels, in 21—24 opgegeven, moeten door eerst-beginnenden overgeslagen worden, *totdat* de woordgronding met hen behandeld is.

25. De *verdubbelde i*, of *ij*, neemt in den uitgang *lijk*

den doffen klank aan, als in: *kwatijk, vrolijk, welke* uitgesproken moeten worden als *kwalek, vrolek*.

26. In plaats van **mij, zij, gij, wij** met den *scherpen* klank bezigt men voor de welluidendheid meestal **me, ze, ge, we** met de *doffe e*, tenzij de nadruk er op valle. Ook in *mijn* en *zijn* laat men alleen nadrukshalve den *scherpen* klank hooren.

NB. Men dient den leerling vooral in te *scherpen* het verschil tusschen *gene* en *geene*, *helen* en *heelen*, *lenen* en *leenen*, *rede* en *reede*, *stenen* en *steenen*, *weken* en *weeken*, *wezen* en *weezen*, *genOten* en *genOoten*, *hopen* en *hoopen*, *horen* en *hooren*, *kolen* en *koolen*, *logen* en *loogen*, *poten* en *pooten*, *sloten* en *slooten*.

4de LES.

De twee- en drieklanken.

27. Door zamenvoeging van klinkers ontstaan *gemengde* klanken, die men als *twee-* en *drieklanken* onderscheidt. Gemeenlijk brengt men hiertoe de verbindingen: **ai, aai, au, aau, eu, eeu, ei, ie, oe, ooi, ou, ui, ieu, oei**, en **iaau**, bijv. in *ai, kraai, dauw, flauw, deun, leeuw, kei, zien, doen, mooi, schouder, fluit, nieuw, vloei, miaauw* 1).

28. Bij verlenging wordt bij deze *twee-* en *drieklanken* als overgangslatter achter de **i** eene **j**, achter de **u** eene **w** vóór de **e** en **i** ingelascht, als in: *maaijen, bezaaijing, dauwen, verflauwing, leeuwin, leijen, rooijing, vrouwen, sluijer, kieuwen, beschoeijing*.

29. De *tweeklank ei* verschilt in de uitspraak aanmerke-

1) De dubbelledige **ie** en **oe** gelden bij velen als *enkelvoudige* klinkers. In vreemde woorden vindt men ook nog de klanken **æ** (ae) en **œ** (oe), waarvan de eerste tusschen onze *helle* en *scherpe e* inligt, bijv. in *Caesar, Galilæa*, — de tweede nagenoeg met onze **eu** overeenkomt, doch minder vol van uitspraak, bijv. in *Phoebus, phoeniz*.

lijk van den schralen klank der *ij*, bijv. in: *breijen*, *zee-dijk*, *arbeiden*, *mijmeren*.

NB. Men dient den leerling vooral in te scherpen het verschil tusschen *eiken* en *ijken*, *hei* en *hij*, *leiden* en *lijden*, *mei* en *mij*, *neigen* en *nijgen*, *rei* en *rij*. *reizen* en *rijzen*, *steigeren* en *stijgeren*, *steil* en *stijl*, *veilen* en *vijlen*. *vleijen* en *vlijën*. *weiden* en *wijden*. *zeilen* en *zijlen*.

(30). Met *ei* worden gespeld:

1°. de *gelijkvloeiende werkwoorden*. als: *arbeiden*, *arbeidde*, *gearbeid*. Hiervan zijn uitgezonderd: *gijzelen*, *kasrijden*, *kwijnen*, *mijmeren*, *polijsten*, *zijpelen*; alsmede die, welke uit eenig woord zijn zamengesteld of afgeleid, dat met *ij* geschreven wordt, als: *bedijken* van *dijk*, *bevrijden* van *vrij*, *spijsen* van *spijs*, *verwijden* van *wijd*.

2°. de woorden van *uitheemschen* oorsprong, uitgaande op *ei*, *ein* en *teit*, als: *karrewei*, *liveiei*. *fontein*. *kapitein*, *majesteit*, *sociëteit*. Hiervan is uitgezonderd *dozijn*.

3°. de woorden, uitgaande op *heid*, *lei* en *stein*, als: *bevalligheid*, *tweederlei*. *IJsselstein*.

(31). Met *ij* worden gespeld:

1°. de *ongelijkvloeiende werkwoorden*, bij welke de bedoelde klank in de vervoeging verandert in *e*, als: *berijden*, *berreed*, *bereden*; *wrijven*, *wroef*. *gewroeven*. Alsmede de *werkwoorden*, vermeld in 30 onder 1°.

2°. vele *zelfstandige naamwoorden*, die eenen staat, waardigheid of werking aanduiden, en in den bedoelden klank eindigen, als: *razernij*, *slavernij*, *burgerij*, *maatschappij*, *bakkerij*, *branderij*.

3°. de woorden van *uitheemsche* afkomst, die in de oorspronkelijke taal den nadruk op de *i* hebben, als: *lijm*, *tijger*, *vijg*, *wijn*.

(32). De in 30 en 31 opgegeven regels gelden voor alle zamenstellingen en afleidingen der bedoelde woorden, bijv.: *leiden*, *geleiden*, *begeleiding*, *verleider*; *rijm*, *berijming*, *rijmelaar*.

NB. De regels, in 30—32 opgegeven, moeten door eerstbeginnenden overgeslagen worden, *totdat* de woordgronding met hen behandeld is.

5de LES.*De medeklinkers in het algemeen.*

33. Aanvankelijk bezat ieder onzer vijf spraaktuigen, de lippen, de keel, de tong, de tanden en het verhemelte, zijne eigenaardige medeklinkers, waarvan de uitspraak, even als bij de klinkers, 3 hoofdschakeringen onderscheiden liet. Deze schakeringen der medeklinkers noemt men: **hard**, **mid-delbaar** en **zacht**, doch geenszins zijn zij van elken medeklinker alle drie in het Nederlandsch in gebruik.

34. In strijd met hetgeen bij de klinkers viel op te merken, worden de schakeringen van eenen zelfden medeklinker door *afzonderlijke* letters voorgesteld, bijv.: **f**, **v** en **w**; **k**, **ch** en **g**.

35. De letters, die schakeringen van denzelfden medeklinker uitdrukken, worden **verwantschapt** geheeten, en *kunnen* niet alleen, doch *moeten* soms voor de welluidendheid onderling **verwisseld** worden, bijv.: *wij lezen, hij leest; brief, brieven*.

36. Het volgend tafeltje geeft een overzicht van de indeeling der medeklinkers in de Nederlandsche taal:

Aard.	Hard.	Middelbaar.	Zacht.
<i>Lipletters</i>	— f	p v	b w
<i>Keelletters</i>	— k	m ch	— g
<i>Tongletters</i>	(th) — —	t l r	d — —
<i>Tandletters</i>	(sch)	s	z
<i>Verhemelte-letter</i>	—	n	—

De **h** en **j** kunnen eigenlijk niet als medeklinkers, doch

louter als aanblazingen vóór klinkers gelden; de **ng** en **nk** dienen ter verbinding van de verhemelte-letter met de keelklanken, de **dj** strekt tot vereeniging van de zachte tandletter met diezelfde klanken.

NB. De haakjes in de tweede kolom van het tafeltje vinden hunne verklaring in 45 en 51.

6de L E S.

De lipletters.

37. De *lipletters* worden onderscheiden in die, welke met *gelijkmatige* blazing, dat is: met het midden van den mond, en in die, welke met *ongelijkmatige* blazing, dat is: met de hoeken van den mond worden uitgesproken. Tot de eersten behooren de **p** en **b**, waarvan alleen de **p** in den regel tot sluitletter aan 't eind der woorden gebezigd wordt. *Voorbeelden*: **berg**, **aanbeeld**, **krabben**, **park**, **open**, **stoppen**, **lamp**; als sluitletter komt de **b** nog voor in **heb**.

38. De lipletters van *ongelijkmatige* blazing zijn de **f**, **v** en **w**, waarvan eigenlijk alleen de eerste als sluitletter gelden moet; doch ook de laatste is tegenwoordig vooral bij het aanhouden van den **u**-klank als zoodanig in gebruik. *Voorbeelden*: **fel**, **aflezen**, **griffel**, **turf**, **vel**, **even**, **wang**, **verwen**, **duw**.

39. De **f** en **v** worden als *verwantschapte* medeklinkers onderling dikwerf verwisseld, bijv. in: **ik schrijf**, **wij schrijven**; **bedrijf**, **bedrijvigheid**, **hof**, **ten hove**.

40. Bij de lipletter **m** valt als volstrekte klank, zonder verscherping of verzachting weinig anders aan te merken, dan dat zij bij ons niet met de lippen alleen, doch meer binnen in den mond gemaakt wordt. Zij kan in de woorden op alle plaatsen voorkomen. *Voorbeelden*: **morgen**, **wemelen**, **kommer**, **omzien**, **raam**.

7de LES.*De keelletters.*

41. De onderling verwantschapte *keelletters* **k**, **ch** en **g** kunnen in de woorden op alle plaatsen voorkomen. *Voorbeelden*: **k**ers, var**k**en, plu**k**sel, bak**k**en, lui**k**, cholera, echtgenoot, lach, ger**st**, gruis, erger, vlag**g**en, mug.

42. Vrij algemeen volgt men nog den regel, de **g** te bezigen in alle woorden, welke die letter in het meervoud of in de afleiding vorderen, bijv. in oog (*oog*en), boog (*boog*en), magt (*moog*en), klagt (*klag*en). Velen echter zijn van oordeel, dat, bij twee onmiddellijk op elkander volgende medeklinkers van verschillende spraaktuigen, de spanning dezer laatsten *dezelfde* dient te blijven, en dat men de *middelbare* keelletter moet laten voorafgaan aan de *middelbare* tongletter, bijv. in: lucht, macht, plicht, recht, pracht; en daarentegen de *zachte* tongletter moet laten volgen op de *zachte* keelletter, bijv. in: maagd, jeugd, vreugd.

43. In woorden of lettergrepen uitgaande op **ch**, waarin bij verlenging of anderzins de *helle* klank gevaar zou loopen in eenen *scherpen* over te gaan, moet eene **g** vóór de **ch** worden ingelascht; men schrijve dan: lagchen, kagchel, ligchaam.

44. De **g** en **ch** nemen in *uitheemsche* woorden soms eenen geheel gewijzigden klank aan, en dienen alsdan ter verbinding van de tandletters met de keelklanken; zij worden in dit geval uitgesproken als *zje* en *sje*, bijv. in: genie, ingenieur, horloge, chocolade, chais, chevron, papier-maché. — De gewijzigde **g** (*zje*) wordt dan ook meer en meer gebezigd in plaats van de **dj** in woorden als: plantaadje (*plantage*), bagaadje (*bagage*), paadje (*page*).

8ste LES.*De tongletters.*

45. De onderling verwantschapte *tongletters* **t** en **d** kunnen in de woorden op alle plaatsen voorkomen. *Voorbeelden: taal, eten, etmaal, schatten. plat, dog, ader, modder, bed, stad, niemand.* De *harde* schakering komt in de Nederlandsche woorden alleen voor bij zamentrekking, en wordt daarbij voorgesteld door **th**, waarin de **h** evenwel alleen eene verscherping van de **t** moet aanduiden en niet met de **th** in uitheemsche woorden mag verward worden. *Voorbeelden: thans* (van *te hands*, bij de hand), *althans*.

(46). De **t** is de kenmerkende sluitletter van den 2^{den} persoon van het enkel- en meervoud in alle tijden der werkwoorden, en van den 3^{den} persoon in het enkelvoud des tegenwoordigen tijds der aantoonende wijs: hiervan is echter uitgezonderd de 2de persoon in het enkelvoud der gebiedende wijs. *Voorbeelden: gij leest, gij laast; gij lezet, gij lazet; gij hebt, hebbet, hadt. haddet gelezen; gij zult, zoudt lezen, gij zult, zoudt gelezen hebben; leest; gij wordt. vordet, werdt, werdet, zijt, vaart, waret geslagen; gij zult, zoudt geslagen worden; gij zult, zoudt geslagen zijn; wordt geslagen; hij schrijft; hij wordt geslagen; — lees, schrijf, word geslagen.*

NB. Door eerstbeginnenden moet 46 worden overgeslagen, *totdat* de woordgronding met hen behandeld is.

47. De **t** en de **d** kunnen als verwantschapte letters onderling verwisseld worden, bijv. in *koopvaart, koopvaardij, Brabant, Brabander*.

48. De **t** komt ook nog voor als verbinding der tongletter met de keelklanken in de **tj**, als: *tjalk, eitje, koetje, zontje*. Deze **tj** mag alsdan *niet* vanééngescheiden worden.

49. De **t** verkrijgt in *uitheemsche* woorden vóór den klank **ie** soms eene geheel eigenaardige uitspraak, en wel als werd zij gevolgd door eene **s**, bijv. in: *natie, residentie, inspectie, fortificatie*.

50. Bij de zuivere tongletters **l** en **r** is de werking door

lossen slag of rateling geheel vrij, weshalve men dan ook nimmer bij de uitspraak der **r** de keel moet te baat nemen, maar steeds het onbehaaglijk *brouwen* vermijden. Zij kunnen in de woorden op alle plaatsen voorkomen. *Voorbeelden: lap, beliegen, elzenhout, ellende, schel, rood, bedrogen, bergen, torren, paar.*

9de LES.

De tandletters.

51. Van de onderling verwantschapte *tandletters* **s** en **z** mag alleen de **s** ook als sluitletter gebezigd worden. *Voorbeelden: suiker, kunst, rotsen, messen, pols, zuur, genezing.* De tand-medeklinker heeft nog eene *harde* schakering, welke voorgesteld wordt door **sch**, doch waarin de **ch** alleen dient ter aanduiding der verscherping in de uitspraak, en niet verward moet worden met de verbinding der middelbare tand- en keelklanken aan 't begin van lettergrepen of woorden, als in: **beschuit, schaap, schip, scheren.** In geval er alleen van eene harde schakering der tandletters sprake is, moet dan ook in de uitspraak alleen eene aanhouding der **s** gehoord worden, bijv.: *heuschheid, menschen,* dienen uitgesproken te worden als *heussheid, menssen.*

52. De **s** en **z** worden als verwantschapte medeklinkers onderling verwisseld, bijv. in: *huis, huizen, ten huize, huizing, ik verhuis, wij verhuizen.*

53. In de woorden op **sch** uitgaande, waarin bij verlenging de *helle* klank der eindlettergreep gevaar zou loopen in eenen *scherpen* over te gaan, moet eene **s** worden ingelascht, bijv. in: *visch, vischen; bosch, bosschaadje, bosschen.*

54. De **s** komt ook nog voor als verbinding der tandletter met de keelklanken in de **sj**, als in: *sjerp, sjourren, sjouwerman.* Vergelijk 44.

NB. Nopens de verbinding der *zachte* tandletter met de keelklanken, zie men 44 en 60.

55. Vrij algemeen schrijft men nog steeds **Zamen**. **Zamen-spraak**, **verzamelen**, schoon in de eerste twee woorden bij de uitspraak duidelijk eene **s** gehoord wordt.

10de LES.

De verhemelte-letter.

56. De verhemelte-letter **n** kan in de woorden op alle plaatsen voorkomen. *Voorbeelden*: **naam**, **eind**, **genoten**, **pennen**, **klein**. Als sluitletter gebezigd, moet zij echter, wanneer een volgend woord begint met **b**, **d**, **f**, **g**, **k**, **m**, **p**, **r**, **s**, **t**, **v**, **w** of **z**, in de uitspraak kwalijk gehoord worden, bijv.: **de kanten bersten**; **ze hadden medelijden met hem**. Wordt zij als sluitletter voorafgegaan door eene *doffe* **e**, dán mag men aan deze vooral *geen hellen klank* bijzetten, bijv. in: *zorgen*. *jaren*.

57. Als verbinding van de verhemelte-letter met de keelklanken bezitten wij de dubbelledige letterteekens **ng** en **nk**, die steeds aan 't eind van lettergrepen of woorden voorkomen en als eene enkele letter te beschouwen zijn. *Voorbeelden*: **dwang**, **jong**, **koning**, **jonker**, **sprinkhaan**. Vergelijk 5.

58. In *uitheemsche* woorden komt nog eene verbinding voor van de verhemelte-letter met de keelklanken, welke veelal door het dubbelledig letterteeken **gn**, doch niet zelden ook door **nj** wordt uitgedrukt. *Voorbeelden*: **kom-pagnie**, **Groot-Britanje**. In den eersten vorm dient men vooral eene scheiding te vermijden, daar men anders zeer spoedig tot eene verbastering in de uitspraak geraken zou: men deele dus **kom-pagnie** des noodig wel in **kom-pagnie** of **kom-pa-gnie**, doch *nimmer* in **kom-pag-nie** af.

11de LES.*De letters van aanblazing.*

59. De **h** en **j** vóór klinkers geven eigenlijk te kennen, dat de *keel* zich bij de uitspraak eenigermate gelden doet, bijv. in: **haan**, **hand**, **verhoor**, **jagen**, **jong**, **toejuichen**. Zij worden als aanblazingen van den bijgenden of schavenden adem door eenigen niet onder de medeklinkers opgenomen.

60. In het dubbelledig letterteeken **dj** bezitten we, zonderling genoeg, eene verbinding van de *zachte tandletter* met de keelklanken, zij wordt dan ook als *zje* uitgesproken en tegenwoordig niet zelden door eene **g** vervangen. *Voorbeelden*: **plantaadje** (*plantage*), **begaadje** (*bagage*), **paadje** (*page*), **pakkaadje**, **vrijaadje**.

12de LES.*De uitheemsche medeklinkers.*

61. De vreemde medeklinkers **c**, **q** en **x** komen eigenlijk alleen in uitheemsche woorden voor, ofschoon tevens vele dier woorden, welke door verloop van tijd in onze taal zijn opgenomen, voortdurend met dezelfde letters dienen geschreven te worden, wil men de juiste uitspraak behouden. De **c** heeft tweederlei klank: vóór de **a**, **o** en **u** verkrijgt zij dien van **k**, als in: **Cato**, **Cork**, **Cuba**; vóór de **e** en **i** nagenoeg dien der **s**, doch eenigzins scherper, als in: **Ceres**, **Cicero**, **Citroen**.

62. De **q**, welke steeds door eene **u** gevolgd wordt, heeft men dikwijls ten onregte vervangen door eene **k** met achtergevoegde **w**, daar de smijdigheid der uitspraak alsdan bijna geheel verloren gaat. Het langdurig gebruik heeft echter in vele woorden de spelling met **kw** gewettigd, als in: **kwijten**, **kwartiermeester**, welke tegenwoordig als geheel *Nederlandsch* mogen aangemerkt worden; afkeuring verdient

het evenwel, zoodanige woorden, die wel het burgerregt verkregen hebben, maar niet als geheel Nederlandsch kunnen beschouwd worden, gelijk: **quintantie**, **qualiteit**, met **kw** te schrijven. Eigennamen als: **Quintus**, **Quirinus**, **Quinctilianus** zijn nog door niemand anders geschreven en moeten zulks nimmer worden.

63. De **x** heeft nagenoeg dezelfde uitspraak als de **ks**, doch zweemt aan het einde der woorden eenigzins naar de zachtere **gs**. Zij komt bij ons alleen in vreemde woorden voor, en wel meest in eigennamen, als in: **Xerxes**, **Xenophon**, **Styx**, **Demonax**, **Xylographie**.

64. Behalve deze letterteekens heeft men nog het zamengesteld teeken **ph**, dat meestal met de min smijdige **f** bij ons verwisseld wordt, maar in vreemde woorden, als: **Philippus**, **Phaedrus**, **Phrygië**, **Phocion**, **telegraphie**, **paragraaph** beter behouden blijft.

65. Ook in de *dubbelledige* **th**, welke insgelijks alleen in vreemde woorden voorkomt, dient men de blazing van de **h** eenigzins duidelijk te doen hooren, als in: **Theodorus**, **isotherm**.

13de LES.

Verdere bijzonderheden in de spelling en uitspraak.

66. Door de spelling heeft men insgelijks eenige gelijk-luidende, doch in beteekenis verschillende, woorden getracht te onderscheiden; diensvolgens schrijve men: **hart** (ligchaamsdeel) en **hert** (een dier), **nog** (bovendien) en **noch** (en niet), **doch** (maar) en **dog** (een hond); terwijl ook vrij algemeen onderscheid gemaakt wordt tusschen **dig** (niet open) en **dicht** (in vers-maat), **lig** (niet zwaar), en **licht** (niet donker), **geslagt** (van vee) en **geslacht** (van afkomst), **wigt** (van wegen) en **wicht** (kind).

67. Men schrijve overeenkomstig de gevestigde uitspraak: **wezentlijk**, **opentlijk**, **gezamentlijk**, **allenthalve** enz.; doch houde hierbij in het oog, dat de **e** in **ent** bij de uitspraak *dof* moet blijven, en niet *hel* gemaakt worden, gelijk met het uit

ordelijk voortgesproken *ordentlijk*, dat zelfs tot het zoo onbehaaglijk *ordentelijk* wordt uitgebreid, meestal het geval is. *Namentlijk* in plaats van *namelijk* verdient afkeuring.

68. Omtrent het inlasschen eener **d** ter versterking der uitspraak van de medeklinkers **l, n, r** in: *felder, schoonder, klaarder*, of ter vermindering van eenen stootenden samenloop van klinkers, als in: *tweederlei*, doet men best, even als met de inlassching of uitlating der **e** vóór *lijk* en *loos*, als in: *wenschelijk, verachtelijk, vruchteloos, menschlijk, behaaglijk, belangloos*, naar vereisch der omstandigheden te handelen, daar men hierbij vooral dient te letten op de meerdere of mindere snelheid of waardigheid in den gang zijner gedachten. Wordt de uitgang *lijk* of *loos* door eene **v** voorafgegaan, of bevindt zich vóór die uitgangen eene **n**, volgende op eenen tweeklank of op eenen verdubbelden klinker, dán verdient de weglating der **e** onder alle omstandigheden aanprijzing, bijv.: *heerlijk, weerloos, aanzienlijk, toonloos*. Evenzoo schrijven men steeds: *vergeeflijk, verkieslijk, geneeslijk*.

69. De verkleinwoordjes worden meerendeels gevormd door achtervoeging van **je**, als: *boek, boekje; korf, korfje; lip, lipje*. Om de welluidendheid schrijft men echter nog tegenwoordig **tje** achter **l, n, r, w** en achter de tweeklanken, als in: *shoteltje, zontje, kamertje, vrouwtje, koetje*, en **pje** achter **m**, als in: *bloempje, boompje*. Eenige woorden van ééne lettergreep of waarvan de laatste lettergreep slechts éénen klinker heeft, uitgaande op **b, l, m, n, p** en **r**, en in het meervoud den laatsten medeklinker verdubbeldende, worden verlengd, als: *schub, schubbetje; pil, pilletje; lam, lammetje; vriendin, vriendinnetje; pop, poppetje; tor, torretje*. Men vindt ook enkele verkleiningswoorden, waarin door verdubbeling van wortelklinker de *helle* klank door den *scherven* vervangen wordt, als in: *rad, raadje; vat, vaatje; lot, lootje*.

14de LES.*De spelling van vreemde woorden.*

70. De eigenlijk gezegde *vreemde woorden* zijn te onderscheiden in **basterdwoorden** en **vreemde eigennamen**. Over de eersten, die in eene taal, zoo rijk in juist passende woorden als de *Nederlandsche*, uiterst spaarzaam moeten gebezigd worden, zij slechts met een woord gezegd, dat men hun, alleen met verandering van den uitgang, den oorspronkelijken vorm moet laten behouden, als: *justitie*, *executie*, *exempel*, *stereoskoop*, *verticaal*, *vocaal*.

71. Van *vreemde eigennamen* moet de oorspronkelijke spelling zoo veel mogelijk bewaard blijven, terwijl alleen de uitgang eenige verandering kan ondergaan, als: *Agesilaus*, *Caesar*, *Delphi*, *Helikon*, *Kodrus*, *Korinthe*, *Rhodus*, *Phaëton*. *Phoëbus*. Vele eigennamen, vooral *Grieksche*, zijn ons echter het eerst door *Latijnsche* schrijvers bekend geworden, en het gemis der **k** in hun taaleigen heeft, met verandering van den klank vóór de **e**. **i** en **y**, hiervoor ook bij ons de **c** in zwang doen komen, zoodat wij schrijven: *Cyprus*, *Cykloop*, *Circe* met eene **c**, in plaats van met de oorspronkelijke **k**. — Te verwerpen eindelijk is het gebruik van **f** en **z** voor de **ph** en **s** in vreemde eigennamen, daar de uitspraak, hoe weinig ook in den beginne, op den duur altijd eenige verandering ondergaat. Alleen omtrent de **z** heeft het gevestigd gebruik in: *Azië*, *Jezus*, *Jeruzalem*, *Mozes* eene uitzondering gemaakt, schoon de **s** hierin steeds de voorkeur blijft verdienen. — Enkele vreemde eigennamen zijn evenwel door het gebruik geheel *Nederlandsch* geworden, als: *Jozef*, en deze moeten, wanneer zij als zoodanig voorkomen, ook dienovereenkomstig geschreven worden.

15de LES.*Lettergrepen en woorden.*

72. Uit de zamenvoeging van enkele letters ontstaan *lettergrepen* en *woorden*. Eene *lettergreep* is een verstaanbare klank, die met eene enkele opening of sluiting van den mond uitgesproken wordt; schoon het getal der letters, welke tot eene lettergreep behooren, derhalve onbepaald is, kan zij echter niet meer letters bevatten, dan men met ééne opening of sluiting van den mond kan voortbrengen.

73. Eene lettergreep kan óf uit eene enkele letter bestaan, welke echter een klinker wezen moet (*a-del*); óf uit eenen klinker en medeklinker (*ga, is*); óf uit verscheidene medeklinkers, die eenen of meer gemeenschappelijke klinkers hebben (*kring, loeit*).

74. Uit lettergrepen ontstaan *woorden*. Een *woord* is eene verstaanbare uitdrukking van eenig denkbeeld, welke in ééne ademhaling uitgesproken wordt. Het bevat zoo vele lettergrepen als tot voortbrenging openingen van den mond vereischt worden, als: *af, geven, verontwaardiging*. Een woord, hetwelk slechts uit ééne lettergreep bestaat, heet *eenlettergrepig*; uit twee of meer, *veellettergrepig*.

75. De verdeeling der woorden in lettergrepen moet in de uitspraak niet als zoodanig worden overgebracht; eene lettergreep staat niet op zich zelve, maar is in de uitspraak met de volgende vereenigd, en het is de medeklinker tusschen de twee klinkers, waarin, schoon hij bepaaldelijk tot ééne van beide lettergrepen behoort, die vereeniging plaats heeft. Men moet dus dien tusschenmedeklinker, het zij enkelvoudig, het zij zamengesteld, in het uitspreken met *beide* die klinkers verbinden, zoodat men zelfs bij verdubbeling van den medeklinker wél den overgang, maar niet twee zelfde medeklinkers mag doen hooren (*droomen, leugen, moeten, hebben, lommer*).

76. De woorden zijn *eenvoudig* of *zamengesteld*. Een *eenvoudig* woord is zulk een, welks deelen niet uit woorden

bestaan, en hetwelk derhalve niet hierin kan worden opgelost (*groot, veld, stedeling*). Eenwoord wordt *zamengesteld* geheeten, in zoo ver het uit twee of meer woorden gevormd is (*grootmeester, veldheer*).

77. De zamenstelling geschiedt voornamelijk met oogmerk, de beteekenis van een woord nader te bepalen, en die oorspronkelijke beteekenis en nadere bepaling daardoor tot één denkbeeld te vereenigen. Het *nader bepalend* gedeelte staat altijd vooraan; iets dat zorgvuldig dient in het oog gehouden te worden, daar bij verplaatsing der zamenstellende woorden eene gansch andere beteekenis ontstaat (bijv. *bouwland* en *landbouw*, *duivenhok* en *hokduiven*, *huisraad* en *raadhuis*, *slagveld* en *veldslag*, *vruchtboom* en *boomvrucht*, *werkhuis* en *huiswerk*).

78. De uit twee deelen zamengestelde woorden zijn de meest gewone; er zijn echter genoeg, welke uit drie woorden bestaan, als: *aartsbooswicht*, *zeevischmarkt*. Verder moet men de zamenstelling niet uitstrekken, en de opéénstapeling van aan elkander gehechte woorden liefst door omschrijving voorkomen, bijv.: voor *erfstadhouderambt* het *ambt van erfstadhouder* bezigen. Ook moet men bij het zamenstellen der woorden vooral de welluidendheid in het oog houden.

79. Het *nader bepaalde* woord blijft in alle gevallen *onveranderd*, bijv.: *kaartenhuis*, *lindeboom*: dikwijls ook het *nader bepalende*, als: *torenspits*, *maanlicht*. Sommige zamengestelde woorden ontvangen evenwel achter het nader bepalend gedeelte eene *s* of *o*, als: *geregtshof*, *paardokop*, *hartleed*, *hartstogt*. Eenigen hebben het nader bepalend woord in het enkelvoud, schoon daarmede altijd meer dan één bedoeld wordt (*broodbakker*, *appelboom*); — anderen in het meervoud (*oogenblik*, *druivensap*).

80. Het is in het schrijven geenszins onverschillig, of een woord als zamengesteld of als niet zamengesteld beschouwd wordt.

Verkeerdelijk hecht men dikwerf een werkwoord met zijn bijwoord aan één; men schrijve derhalve van elkander gescheiden: *te binnen brengen*, *vol gieten*; ook dient men het woordje *te* als buiten het werkwoord, en dus geen zamen-

stelling duldend, aan te merken in bewoordingen, als: *aan te nemen, af te schrikken.*

81. Twee door *en* verbonden woorden blijven mede van elkander gescheiden, bijv.: *een en twintig. op en neder*; en dit heeft zelfs dán plaats, wanneer die dus gekoppelde woorden in hun geheel als bijvoegelijke of zelfstandige naamwoorden voorkomen, als: *de twee zes en dertig ponders.* Evenzoo worden van elkander gescheiden: *berg op, berg af, een arm of hand vol, zoo wel als, in dier voege* enz.

82. Aanéén schrijft men het woordje *van* met het daartoe behoorend woord, wanneer dit laatste voorafgaat. als: *waarvan, daarvan*; zóó is het met alle dusdanige voorzetsels, als: *hiertoe, hierom, daarin.* Men schrijve ook: *deswege. weshalve. inderdaad.*

83. De moeilijkheid echter tot het geven van bepaalde regels te dezen opzigte doet vele twijfelachtige gevallen voorkomen, waarin men liever altijd de woorden van elkander gescheiden moet schrijven, dewijl de zamenstelling menigmaal geen nut doet, en lange zamenstellingen zeer dikwerf duisterheid veroorzaken. Ducht men trouwens bij eene noodwendige zamenstelling of anderszins onduidelijkheid, dán zou er gevoegelijk een *dwarstreepje* te bezigen zijn, bijv.: *olijf-olte, plet-rol, vers-maat, licht-opening, de gerande twee-en-vijftigers.*

OVERZIGTS-TAFELTJE VOOR DE VERBINDINGEN DER MEDE-
KLINKERS ONDERLING EN MET KLINKERS.

Naam van den medeklinker.	Verbindt zich met de klinkers, twee- en drieklanken en met	V O O R B E E L D E N.
A. ALS BEGINLETTER.		
a. <i>In inheemsche woorden.</i>		
<i>b</i>	<i>l, r.</i>	bier, blad, bruidegom.
<i>d</i>	<i>r, w.</i>	dolk, dragen, dweeper.
<i>f</i>	<i>l, n, r.</i>	feest, flesch, fnuiken, fraai.
<i>g</i>	<i>l, r.</i>	gave, glad, grond.
<i>h</i>		haak, hemel, hiel, hop, huis, hijgen.
<i>j</i>		jas, jegens, jicht, jong, juichen.
<i>k</i>	<i>l, n, r, w.</i>	kieuw, klaver, knecht, krul, kwaan.
<i>l</i>		lak, laauw, les, lid, lof, lucht, lijn.
<i>m</i>		maag, meel, mist, mooi, mouw, muis.
<i>n</i>		nabij, neus, niezen, nood, nijgen.
<i>p</i>	<i>j, l, r.</i>	poging, schermpje 1), plaats, pruim.
<i>r</i>		ras, reizen, roeijen, rok, rug.
<i>s</i>	<i>j, l, m, n, p, pr, t, tr, ch, chr.</i>	sap, sjerp, sleg, smaak, sneeuw, spoeling, spreken, staan, streng, schaap, schrift.
<i>t</i>	<i>h, j, v, w.</i>	taai, thans, tjalk, trog, twijfel.
<i>v</i>	<i>l, r.</i>	vogel, vlag, vrouw.
<i>w</i>	<i>r.</i>	weelde, wraak.

1) De **pj** komt alleen aan 't begin van lettergrepen voor.

Naam van den medeklinker.	Verbindt zich met de klinkers, twee- en drieklanken en met	V O O R B E E L D E N.
<p><i>c</i> (<i>k</i>)</p> <p>(<i>s</i>)</p> <p><i>g</i> (<i>zj</i>)</p> <p><i>q</i></p> <p><i>r</i></p> <p><i>t</i> (<i>ts</i>)</p> <p><i>th</i></p> <p><i>x</i></p> <p><i>ch</i></p> <p>(<i>sj</i>)</p> <p><i>ph</i></p>	<p><i>l, n, r.</i></p> <p>1).</p> <p>2).</p> <p><i>h, 3).</i></p> <p><i>r.</i></p>	<p><i>b. In uitheemsche woorden.</i></p> <p>1°. <i>hard</i> in: Cadeau, Collecte, Cultuur, Cliënt, Cnejus, Crediteur.</p> <p>2°. <i>zacht</i> in: Cent, Cider, Cylinder, Cequ.</p> <p>Gendarme, Genie, Giraffe.</p> <p>Quadrille, Quitantie, Quotient.</p> <p>Rhapsodie, Rhythmus.</p> <p><i>natie, variatie 4).</i></p> <p>Theodorus, Theologie.</p> <p>Xenophon, Xylographie.</p> <p>1°. <i>hard</i> in: cholera, christen.</p> <p>2°. <i>zacht</i> in: chiffonnière, chocolade.</p> <p>Philippus, Phocion, photograaph.</p>
B. ALS EINDLETTER.		
<p><i>b</i></p> <p><i>d</i></p>	<p><i>b, f, rf, g, l, m, lm, rm, n, rn, r, s, rs, w, rw.</i></p>	<p><i>a. In inheemsche woorden.</i></p> <p>drab, heb, krib, tob, schub.</p> <p>pad, geschubd, gebeeft, gescherft, deugd, geld, genoeft, getalmd, gearmd, hond, gekarnd, paard, geloosd, gelaarsd, gegeewd, vermurwd.</p>

- 1) De verzachte **g** (**zj**) verbindt zich alleen met de klinkers **e** en **i**.
- 2) De **q** verbindt zich alleen met de **u**.
- 3) De verbinding **rh** is eigenlijk niets dan eene **r** met aanblazing vóór klinkers.
- 4) De verzachte **t** (**ts**) komt alleen aan't begin van lettergrepen voor.

Naam van den medeklinker.	Verbindt zich met de klinkers, twee- en drieklanken en met	V O O R B E E L D E N
<i>f</i>	<i>l, r.</i>	<i>stof, kalf, turf.</i>
<i>g</i>	<i>l, r.</i>	<i>vlug, velg, berg.</i>
<i>k</i>	<i>l, r.</i>	<i>kruik, melk, park.</i>
<i>l</i>		<i>paal, steil, peil, spil, stijl, hiel, vol, mul.</i>
<i>m</i>	<i>l, r.</i>	<i>geheim, zalm, scherm.</i>
<i>n</i>	<i>r.</i>	<i>pan, doorn.</i>
<i>p</i>	<i>l, m, r, s.</i>	<i>aap, schelp, kamp, dorp, rasp.</i>
<i>r</i>		<i>baar, peer, stier, deur, schor, vuur.</i>
<i>s</i>	<i>d, bd, fd, rfd, gd, rgd, ld, md, rmd, nd, rnd, rd, f, lf, rf, g, lg, rg, k, lk, rk, l, m, lm, rm, n, rn, p, pl, mp, rp, r, t, bt, mbt, ndt, ft, rft, gt, rgt, (recht), nt, pt, rt, cht, nkt, w, ch, ng, nk.</i>	<p><i>vaas, gids, geschubds, beleefds, gekerfds, ingelegds, getergds, milds, beroemds, verarmds, kinds, gekarnds, baards, vergeefs, zelfs, korfs, daags, belgs, ergs, straks, schalks, nurks, hals. gems. helms, warms. dons, toorns, rups, welps, kamps, scherps, baars. rots, abts, ambts, gebindts, hefts, schurfts, pligts, burgts (burchts), lints, gelipts, harts, nachts, inkts, laauws, gelachs, 'rings, links.</i></p> <p>De s wordt dikwerf verhard door toevoeging van het teeken ch; vanwaar o. a. <i>visch, vergeefsch, schalksch, nurksch, schelmsch, loensch, kikvoorsch, linksch.</i></p>
	<i>d, ld, nd, rd, f, lf, rf, g, lg, rg, k, lk, rk, l, m, lm, rm, n, rn, p, lp,</i>	<i>graat, reedt, geldt, gebindt, moordt, leeft, elft, durft, liegt, zwelgt, vergt, wekt, melkt, werkt, telt, damt, galmt, kermt, dient,</i>

Naam van den medeklinker.	Verbindt zich met de klinkers, twee- en drieklanken en met	V O O R B E E L D E N .
	<i>mp, rp, sp, r, s, ls, ns, rns, rs, ngs, w, rw, ch, ng, nk.</i>	<i>vertoornt, loopt, schulpt, dampt, scherpt, raspt, hart, kost, hulst, winst, ernst, korst, hengst, geeuwt, erwt, vracht, zingt, denkt.</i>
<i>w</i>	1), <i>r</i> .	<i>schaduw, dauw, flauw, leeuw, nieuw, trouw, murw.</i>
<i>ch</i>	2).	<i>gelach, ach, gekuch, gejuich,</i>
<i>ng</i>	2).	<i>lang, zeng, kling, drong.</i>
<i>nk</i>	2).	<i>bank, wenk, vink, vonk, dunk.</i>
		b. <i>In uitheemsche woorden.</i>
<i>c</i>		<i>Potomac, duc d'alf.</i>
<i>t</i>	3), <i>c</i> .	<i>respect, viaduct.</i>
<i>x</i>		<i>Demonax, Styx.</i>
dj } (zj) g }		<i>plantaadje, bagaadje, page, horloge.</i>
<i>ph</i>	<i>l, m.</i>	<i>paraaph, sylph, nymph.</i>
<i>th</i>		<i>spaath.</i>

NB. De verbindingen *lf, lg, lk, lm, lp, lfs, lgs, lks, lms, lps, lgsch, lksch, lmsch, lpsch, lft, lgt, lkt, lmt, lpt, rf, rg, rk, rm, rp, rfs, rgs, rks, rms, rps, rfsch, rgsch, rksch, rmsch, rpsch, rft, rgt (recht), rkt, rmt, rnt, rpt, rfts, rgts (rechts), rnst* en *rw* laten in de uitspraak *achter* de **l** en **r** eene **doffe e** hooren, en wel onder verdubbeling dier **l** of **r**, bijv. *melk (mellek), ernst (errenst)*. Zulks moet echter geuu aanleiding geven tot eene hoogst onbehaaglijke *teemerigheid* in 't spreken, weshalve deze bijzonderheid in de uitspraak zich mogelijk nog veel beter zou laten voorstellen als volgt: *mel'k, er'nst*.

1) De verbindingen der **u** met klanken of twee- en drieklanken beperken zich tot die in het Tafeltje.

2) De verbindingen van **ch, ng** en **nk** met twee- en drieklanken komen uiterst zelden voor.

3) De verbinding met klinkers vervalt hierbij.

Tweede Hoofdstuk.

DE WOORDGRONDING.

1ste LES.

De soortverdeeling der woorden.

84. **Woordgronding** is in het algemeen de kennis van den aard, de eigenschappen (waaronder voornamelijk de veranderingen, voor welke zij vatbaar zijn), de afleiding en de beteekenis der woorden. — Wij echter zullen haar in meer beperkten zin behandelen, en ons vooral tot twee zaken bepalen :

1°. de soortverdeeling der woorden ;

2°. hunne verandering in zich zelve.

85. In het algemeen kunnen de woorden naar hunne beteekenis hoofdzakelijk verdeeld worden :

a. in woorden ter benoeming van voorwerpen, die men *naamwoorden* heet ;

b. in woorden ter uitdrukking van bestaan of werking, welke eene wijziging van het bestaan is ; — deze heet men *werkwoorden*.

86. Gemeenlijk evenwel wordt eene verdeeling der woorden in tien rededeelen aangenomen, als : *zelfstandige naamwoorden*, *lidwoorden*, *bijvoegelijke naamwoorden*, *voornaamwoorden*, *werkwoorden*, *deelwoorden*, *bijwoorden*, *voorzetsels* en *tusschenwerpsels*. Deze verschillende soorten van woorden worden in *veranderlijke* en *onveranderlijke* verdeeld. De veranderingen geschieden door *verbuiging* of *vervoeging*, of ook wel door *aanduiding van den trap van vergelijking*: **verbuigen** is het maken der veranderingen, die een naamwoord ondergaat in geslacht, getal en naamval ; door **vervoeging** verstaat men de veranderingen, aan welke een werkwoord in wijzen, tijden en personen onderworpen is. De eerste zes soorten worden verbogen of vervoegd : de overige zijn onveranderlijk ; alleen eenige bijwoorden nemen de aan trappen van vergelijking eigen uitgangen aan.

2de LES.*De zelfstandige naamwoorden.*

87. Woorden, die zelfstandigheden uitdrukken, worden **zelfstandige naamwoorden** genoemd. Dit geldt zoo wel voor de zelfstandigheden, welke wij ons onder eenigen *vorm* denken (bijv. *boek, krijgsman, schip, tafel*), als voor die, welke moeten aangemerkt worden alleen voor onzen *geest* te bestaan (bijv. *dapperheid, openhartigheid, trouw*). Zij worden zelfstandige naamwoorden genoemd, omdat zij op zich zelve staande reeds iets uitdrukken, dat eenen verstaanbaren zin heeft. Bij de zelfstandige naamwoorden valt vooral te letten op het **geslacht**, het **getal** en den **naamval**.

88. Er zijn twee soorten van zelfstandige naamwoorden, *eigene* en *algemeene*. — *Eigen* zelfstandige naamwoorden zijn alle eigennamen van menschen, landen, zeeën en dergelijke, en drukken bepaaldelijk een enkel voorwerp uit, als: *Willem, Amstel, Rotterdam*. — *Algemeene* zelfstandige naamwoorden zijn dezulke, welke op een geheel geslacht of eene geheele soort toepasselijk zijn, als: *paard, held, glas, lepel*.

3de LES.*De geslachten der zelfstandige naamwoorden.*

89. Er zijn bij de zelfstandige naamwoorden *drie geslachten*, als: *het mannelijke, het vrouwelijke* en *het onzijdige*.

90. Tot het *mannelijk geslacht* behooren:

1°. alle eigennamen van mannen, als: *Frederik, Maurits, Willem*.

2°. alle zelfstandige naamwoorden, welke aan iemand van het mannelijk geslacht eenige werking, eigenschap, de uitoefening van eenig ambt of beroep, eenige bediening of waardigheid toekennen, bijv.: *vrager, zondaar, ontvanger, staatsraad, koopman, schilder, herbergier, schildwacht, bode, knecht, graaf, vorst*.

3°. alle zelfstandige naamwoorden op *er* uitgaande, welke de

werking van een werkwoord aan een werktuig toekennen, als: *klopper, passer, schuier, smuiter, stoffer, waaijer, zuiger*.

4°. de namen van steenen, wanneer zij eenen bijzonderen steen aanduiden, als: *agaat, diamant, smaragd*; doch voor de stof of erts genomen, zijn zij onzijdig.

5°. de woorden in *dom* eindigende, wanneer zij den staat, de magt of gesteldheid eener zaak uitdrukken, als: *ouderdom, rijkdom, wasdom*.

6°. vrij algemeen de woorden, welke op *em, sem, lm* en *rm* uitgaan, als: *adem, vadem, balsem, helm, schelm, arm, worm*.

7°. insgelijks die zelfstandige naamwoorden, welke, schoon in overeenkomst met hunnen vorm of uitgang een ander geslacht hebbende, echter wel eens als benaming van mannen gebruikt worden, of eenige aan iemand van het mannelijk geslacht toegeschreven eigenschap aanduiden, als: *ondeugd, booswicht, borst, deugniet, domoor, brekebeen* enz.

91. Tot het *vrouwelijk geslacht* behooren:

1°. alle eigennamen van vrouwen, als: *Maria, Johanna, Cornelia*.

2°. alle zelfstandige naamwoorden, welke aan iemand van het vrouwelijk geslacht eenige werking, eigenschap, de uitoefening van eenig beroep, of eenige bediening of waardigheid toekennen, bijv.: *geefster, vijandin, zondares, zuster, melkverkoopster, waschvrouw, dienstmaagd, koningin, staatsjuffer*. De woorden *vrouwspersoon* en *wijf*, schoon niet dan van eene vrouw gebezigd, zijn onzijdig.

3°. de namen der letters van het *ab*, als: *de regel begint met eene groote G*: evenzoo zijn de cijfergetallen, wanneer zij op zich zelve uitgedrukt worden, vrouwelijk, als: *de negen*. In het algemeen worden ook bij verzameling de getallen vrouwelijk gebezigd, als: *de twintig kosten drie gulden*; — *wisch de vijftig uit*: staat het lidwoord er in het onzijdig geslacht vóór, dán wordt er het woord *tal* onder verstaan, bijv.: *het vijf-en-twintig (tal) woog tien pond*.

4°. de zelfstandige naamwoorden, die op *schap* uitgaan, van bijvoegelijke naamwoorden afstammen en eene hoedanigheid beteekenen, als: *gramschap, blijdschap*. Insgelijks de woorden van zelfstandige naamwoorden herkomstig, die eene

algemeenheid van personen in een ligchaam vergaderd aanduiden, als: *burgerschap*, *priesterschap*, De woorden *genootschap* en *gezelschap* echter zijn onzijdig.

5°. de woorden, welke op *ing* uitgaan, van werkwoorden afgeleid zijn en de werking beteekenen, als: *belooning*, *vereeniging*.

6°. de woorden, welke op *ij* uitgaan en eenen staat of eene werking beteekenen, als: *maatschappij*, *artsenij*, *burgerij*, *dieverij*. *Schilderij* is zoo wel vrouwelijk als onzijdig, en de woorden in *ij*, welke met het voorzetsel *ge* van werkwoorden gemaakt worden, zijn steeds onzijdig, als: *gerij*, *getij*, *gevrj*.

7°. de woorden met den uitgang *nis* achter het zakelijk deel van werkwoorden gevoegd, en eene daad of gesteldheid beteekenende, als: *belijdenis*, *ergernis*. *Getuigenis* wordt zoo wel vrouwelijk als onzijdig gebezigd; — *kennis* is in de beteekenis van *bekende* gemeenslachtig (zie 94).

8°. alle woorden op *heid* uitgaande, als: *bedrevenheid*, *grootheid*.

9°. de woorden, die op *te* uitgaan en van bijvoegelijke naamwoorden afgeleid zijn, als: *breedte*, *flaauwte*.

10°. de woorden op *st* uitgaande en van werkwoorden afgeleid, als: *gunst*, *dienst*, *kunst*, *ontvangst*.

11°. de woorden, welke met verlenging in *e* eindigen, als: *schaduwe* (*schaduw*), *zwaluwe* (*zwaluw*), *tobbe* (*tob*), *benne* (*ben*), *kribbe* (*krib*), *gave* (*gaaf*).

12°. de meeste basterdwoorden uitgaande op *ie*, als: *glorie*, *infirmierie*, *kolonie*, *photographie*, *residentie*, *telegraphie*. Uitzonderingen zijn: *evangelie*, *ministerie* enz., welke onzijdig zijn.

13°. alle basterdwoorden op *teit* uitgaande, als: *majesteit*, *sociëteit*, *specialiteit*.

92. Tot het *onzijdig geslacht* behooren:

1°. alle namen van landen, steden, dorpen en plaatsen, als: *Nederland*, *Amsterdam*, *Osdorp*, *Oostzaan*. Hiervan zijn wel uitgezonderd de zoodanige, welke een vrouwelijk of mannelijk lidwoord vóór zich hebben, als: *de Lemmer*, *de Betuwe*, *de Uithoorn* (*Thamen aan den Uithoorn*), *de Helder*; maar ook bij deze gebruikt men, althans bij namen van steden, dorpen enz., de bepaling in het onzijdig geslacht, bijv.: *het gunstig gelegen* (oord) *de Lemmer neemt in bloei toe*.

2°. de onbepaalde wijs der werkwoorden en de bijvoege-

lijke naamwoorden als zelfstandige naamwoorden gebezigd, als: *het schrijven, het goede, het ruime*; de laatsten ook bij weglating der *e*, als: *het kwaad, het ruim*.

3°. de meeste woorden, welke eene algemeenheid van stof of erts aanduiden, als: *graan, gras, hout, koper, marmar, water, zilver, zout*.

4°. de woorden, die van de onbepaalde wijs der werkwoorden afkomen, met wegwerping van *en* en vóórvoeging van *ge*, als: *geraas (razen), geschrijf (schrijven), gerommel (rommelen), gejammer (jammeren)*.

5°. alle woorden met *ge* beginnende en in *te* eindigende, en niet van bijvoegelijke naamwoorden of werkwoorden, maar van oorspronkelijk zelfstandige naamwoorden afgeleid, als: *gebeente, gebergte, gevogelte*.

6°. alle verkleinende zelfstandige naamwoorden zonder onderscheid, als: *boekje, boompje, jongetje, maagdelijn*.

7°. de woorden, die op *sel* uitgaan, van werkwoorden afkomen, en eene voortgebragte zaak of een werktuig aanduiden, als: *schepsel, bindsel, blaauwsel, deksel*.

8°. alle woorden op *schap* eindigende, die van zelfstandige naamwoorden afkomstig zijn en eene bediening of waardigheid aanduiden, als: *meesterschap, stadhouderschap, priesterschap*.

9°. de woorden op *dom* eindigende, wanneer zij eene verzameling of wel een ligchaam of gezelschap aanduiden, als: *christendom, vorstendom*.

93. Alle uit *meerdere* zelfstandige naamwoorden zamen-gestelde zelfstandige naamwoorden volgen het geslacht van het **laatste**, als: *stadhuis* (onzijdig), *houtstapel* (mannelijk). — *Oogenblik* komt echter zoo wel onzijdig als mannelijk voor, en *vrouwspersoon* is steeds onzijdig.

94. Bovendien hebben wij ook nog *gemeenslachtige* en *ge-lijk-* of *zelfslachtige* naamwoorden. Tot de eersten behooren die, welke mannelijk of vrouwelijk zijn, naar mate zij voor eenen mannelijken of vrouwelijken persoon gebezigd worden, als: *echtgenoot, erfgenaam, vreemdeling, vondeling*. De laatsten bevatten beide seksen onder één der drie geslachten, waartoe behooren: *arend, leeuwerik, vink, vos* enz., die men altijd van het mannelijk geslacht zal vinden, ofschoon zij ook voor

de wijfjes gebezigd worden; desgelijks ook de woorden: *mus*, *tortel*, *duif*, *kraai* enz., die altijd vrouwelijk zijn, hoewel zij ook van de mannetjes gebruikt worden. Zoo is ook het woord *kat*, hetwelk mede van den *kater* gezegd wordt, altijd vrouwelijk; terwijl *paard* (zoo wel *hengst* als *merrie*) en *kind* (zoo wel *jongen* als *meisje*) steeds onzijdig voorkomen.

95. Langdurige oefening en onafgebroken raadpleging van woordenboeken kunnen trouwens alleen al die bijzonderheden doen kennen, welke in de bepaling der geslachten voorkomen.

4de LES.

De getallen.

96. Een zelfstandig naamwoord stelt óf eene zaak als eenheid voor, óf geeft te kennen dat eene zaak in vereeniging met andere gelijksoortige is gedacht. Het eerste geval noemen wij het **enkelvoudig**, het andere het **meervoudig getal**; zoo is bijv.: *boek* het enkelvoud, en *boeken* het meervoud. Van welken aard de zelfstandige naamwoorden ook zijn mogen, zij hebben óf beide getallen, óf een dezer. Al datgene, wat in zijne soort meer dan eens voorhanden is, heeft als zoodanig een meervoudig getal, als: *hoofd*, *hoofden*; *huis*, *huizen*. In zoo ver een eigen naam niet slechts aan één, maar ook aan meer voorwerpen gegeven wordt, hebben ook de eigenamen een meervoud, als: *ik heb onder mijne neven twee Pieters*; — *de Alexanders van het Noorden*.

97. Eenige zelfstandige naamwoorden van verzamelenden zin worden alleen in het enkelvoudig getal gebruikt, als: *hulp*, *arbeid*, *handel*, *vee*; ook de zelfstandige naamwoorden, welke eene stof beteekent, als: *boter*, *gras*, *leder*, *tarwe*, in zoo verre ten minste als alleen de stof in het algemeen wordt uitgedrukt: want vindt men een van deze of dergelijke woorden in het meervoud gebezigd, zoo komen zij in eene geheel andere beteekenis voor, bijv.: *ijzer* (stof), *ijzers* (van ijzer gemaakte werktuigen). Ook dulden die woorden geen meervoud, welke van de onbepaalde wijs der werkwoorden afgeleid, met wegwerping van den uitgang *en* en vóórplaat-

sing van *ge*, de werking der werkwoorden aantoonen, als: *gebied*, *gebulder*, *gehoor*, *geroep*. — De zelfstandige naamwoorden, die zelfstandigheden uitdrukken, welke door ons onder geenerlei vorm gedacht kunnen worden, zijn alleen in het enkelvoudig getal in gebruik, voor zoo ver zij behooren tot:

1°. De namen der deugden, ondeugden en hartstogten, als: *haat*, *hoop*, *liefde*, *vrees*, *zedigheid* enz.

2°. die woorden, welke eenen toestand aanduiden, als: *adel*, *armoede*, *dood*, *gehoorzaamheid*, *hitte*, *jeugd*, *leven*, *roest*, *schande* enz.

3°. die, welke van de onbepaalde wijs der werkwoorden gevormd worden, als: *het zien*, *het zitten*.

4°. die zelfstandige naamwoorden, welke eigenlijk bijvoegelijke naamwoorden van het onzijdig geslacht zijn: als: *het goede*, *het schoone*, *het blaauw*, *het rood*.

98. Sommige zelfstandige naamwoorden worden daarentegen alleen in het meervoud gebruikt, als: *gezusters*, *gebroeders*, *hersenen*, *inkomsten*, *kosten*, *lieden* 1), *ouders* enz.

99. Het meervoud der zelfstandige naamwoorden wordt in het algemeen door het aannemen van *s*, *n* en *en* gemaakt; door *s* in: *akker*, *akkers*, *haven*, *havens*; door *n* en *en* in: *hoogte*, *hoogten*, *hoofd*, *hoofden*. Eindigt een woord op den gemengden klank *aai*, *ei*, *ooi*, *ui* of *oei*, dán wordt om de welluidendheid vóór *en* eene *j* geplaatst, als: *kraai*, *kraaijen*; *lei*, *leijen*; *ooi*, *ooijen*; *bui*, *buijen*; *boei*, *boeijen*. Om dezelfde reden hebben *koe* en *vloo* in het meervoud *koeijen* en *vlooijen*. — De woorden op *ie* uitgaande, zoo wel de oorspronkelijk Nederlandsche als de uit vreemde talen ontleende, vormen hun meervoud door achtervoeging van *en*, wanneer de tweeklank niet toonloos is, als, **spie**, **spieën**; **knie**, **knieën**; **allegorie**, **allegorieën**. Bij de basterdwoorden is deze tweeklank dikwerf toonloos; in dit geval voege men er in het meervoud alleen eene *n* achter, en plaatse op de *e* een scheidings-teekeu, als: *kolonie*, *koloniën*, *ministerie*, *ministeriën*.

1) De zamengestelde zelfstandige naamwoorden, waarin het woord *man* nader bepaald wordt, nemen hiervoor in het meervoud *lieden* (of in de volks-taal *lui*), bijv.: *timmerman*, *timmerlieden*; *werkman*, *werklieden*; *zagsman*, *zagslieden*.

100. De zelfstandige naamwoorden, welke bij de gebruikelijke vorming van het meervoud den, hun eigen, *hellen* of *doffen* klank zouden verliezen, of met wier eindlettergreep dit het geval zou wezen, verdubbelen in het meervoud den laatsten medeklinker, als: *bed, bedden; slof, sloffen; bestek, bestekken; kaatsbal, kaatsballen; dam, dammen; eigendom, eigendommen; dakpan, dakpannen; genootschap, genootschappen; klip, klippen; mes, messen; pot, potten*, enz. — Alle zelfstandige naamwoorden, welke in het enkelvoud op *heid* uitgaan, veranderen in het meervoud dat *heid* in *heden*, als: *grootheid, grootheden*.

101. Men vindt evenwel eenige onregelmatigheden in het vormen van het meervoud der volgende woorden: *lid, smid, spit, schip, stad* enz., welke in *leden, smeden, speten, schepen, steden* enz. veranderen, daar oudtijds de *e* ook in hun enkelvoud voorkwam. Ook zijn er enkele woorden, waarin de door eene *d* of *t* opgesloten *helle* klinker in het meervoud eenen *scherpen* klank aanneemt, als: *god, goden; lot, loten; vat, vaten*.

102. Sommige zelfstandige naamwoorden hebben in het meervoud *ers* en *eren*, als: *kind, kinders, kinderen; rad, raders, raderen*; andere *en* en *eren*, als: *volk, volken, volkeren*; of *s* en *en*, als: *wapen, wapens, wapenen*.

103. Ten slotte doen wij opmerken, dat de uitgang *ns* bij de vorming van het meervoud geenszins gebezigd wordt, daar zoodanige woorden, wier meervoud in *ns* eindigt, reeds in het enkelvoud op *en* uitgaan en slechts eene *s* aannemen; terwijl bij die, welke op *e* eindigen, alleen eene *n* wordt gevoegd, als: *genoegen, genoegens; breedte, breedten*.

5de LES.

De naamvallen.

104. De verschillende betrekkingen, waarin eene zelfstandigheid, door het zelfstandig naamwoord uitgedrukt, kan voorkomen, noemt men **naamvallen**. In de Nederlandsche taal heeft men *vier* zoodanige naamvallen.

105. In den *eersten naamval* staat ieder persoon, of elke

zaak, welke als wordende, zijnde, lijdende (bij den lijdenden vorm van het werkwoord), werkende of aangesproken voorkomt. Deze eerste of regte naamval, ook *onderwerp* genoemd, drukt den persoon, of de zaak, onmiddellijk en alleen voor zich zelve uit, zonder eenige verbindtenis met, of betrekking op iets anders aan te duiden, en antwoordt op de vraag: *wie (wie wat)?* Bijv.: **de man** loopt, — *wie loopt?* *De man*; — **het graan** is rijp, — *wat is rijp?* *Het graan*.

106. De *tweede naamval* heeft plaats, wanneer een zelfstandig naamwoord een ander beheerscht door middel van het voorzetsel *van*, en deze beheersching in de betrekking van *bezitter* of *eigenaar*, met weglating van het voorzetsel, door verbuiging des zelfstandigen naamwoords aangewezen wordt, als: *het huis des mans*.

107. Bij andere betrekkingen dan de gemelde van bezitter of eigenaar kan alzoo deze verwisseling niet gebezigd worden, te weten:

1°. wanneer afkomst en vaderland aangewezen worden, als: *een mensch van geringe afkomst*; — *een Amsterdammer van geboorte*.

2°. wanneer de stof genoemd wordt, waaruit iets gemaakt is, als: *eene doos van zilver*.

3°. wanneer ouderdom, grootte, gewigt, waarde enz. bepaald worden, als: *een kind van twee jaren*; — *een man van groote verdiensten*.

Daarentegen heeft deze verwisseling mede plaats bij de voorzetsels *uit* of *onder* in de beteekenis van *van*, als: *niemand uit of onder ons*; — *niemand onzer*.

108. De *derde naamval* heeft plaats, wanneer aan het voorwerp der handeling of werking iets gegeven, aangeboden, toegevoegd of ontnomen wordt, of wanneer iets gezegd wordt hieraan gelijk of ongelijk te zijn, en antwoordt op de vraag: *aan of voor wien, wie of wat?* Bijv.: *geef hem dit boek*, — *wien of aan wien geeft men het boek?* *Aan hem*; — *deze is hem gelijk*, — *aan wien is deze gelijk?* *Aan hem*; — *haar werd alle hoop ontnomen*, — *aan wie werd alle hoop ontnomen?* *Aan haar*; — *ik kocht het vogeltje eene kooi*, — *voor wat kocht ik eene kooi?* *Voor het vogeltje*.

109. Even als in den tweeden naamval de toepassing van de verbuiging, met weglating van het de beheersching uitdrukkelijk voorzetsel *van*, alleen in bepaalde gevallen kan plaats grijpen, zoo kan ook hier in plaats van den derden naamval wel altijd het voorzetsel *aan* of *voor* gebruikt worden, maar geenszins omgekeerd. Alleen in dat geval kunnen de vornoemde voorzetsels vervangen worden door verbuiging van het naamwoord in den derden naamval, wanneer zij het *doel* of de *bestemming der handeling* aanduiden. Men kan dus zeggen: *ik schreef mijnen vader eenen brief*, in plaats van: *aan mijnen vader*; — *ik kocht hem een geschenk*, in plaats van: *voor hem*; terwijl daarentegen: *het glas sprong aan stukken*; — *hij staat vóór de deur*, geene zoodanige verwisseling dulden.

110. In den vierden naamval staat het voorwerp eener handeling, of datgene, waarop bij bedrijvende werkwoorden de werking overgaat; deze naamval antwoordt op de vraag: *wien (wie wat)?* Bijv.: *de man schrijft eenen brief*, — *wat schrijft hij?* *Eenen brief*; — *ik bedoelde dien schrijver*, — *wien bedoelde ik?* *Dien schrijver*.

111. De *voorzetsels* hebben tegenwoordig steeds de lid- en naamwoorden in den vierden naamval bij zich, als: *hij werd met den vijand handgemeen*; schoon zij oudtijds ook andere naamvallen beheerschten, van waar de nog gebruikelijke zegswijzen: *op den huize, in den lande, binnen 's dijks* enz.

6de LES.

De lidwoorden.

112. De **lidwoorden** worden gesteld vóór de zelfstandige naamwoorden, om de meerdere of mindere bepaaldheid van hunne beteekenis aan te wijzen. Zij worden verdeeld in **bepalende**: *de* voor 't mannelijke en vrouwelijke, en *het* voor 't onzijdige; en in **niet-bepalende**: *een* voor het mannelijk en onzijdig, en *eene* voor het vrouwelijk geslacht.

113. De eerste soort wordt *bepalend* genoemd, omdat zij het zelfstandig naamwoord in eenen meer bepaalden zin doet voorkomen, bijv., als ik zeg: *geef mij den hamer*, dán bepaal

ik hiermede *zekeren* hamer, met onderscheiding van alle andere hamers.

114. De tweede soort wordt *niet-bepalend* genoemd, omdat hierdoor de zaak, waarvan men spreekt, algemeen en als zonder bepaling wordt gelaten, bijv., als ik zeg: *geef mij eenen hamer*, dán laat ik de keus geheel vrij, welken hamer men mij wil geven.

115. De lidwoorden schikken zich in geslacht, getal en naamval naar de zelfstandige naamwoorden, welke zij meer of min bepalen, en worden dienovereenkomstig verbogen.

7de LES.

De bijvoegelijke naamwoorden.

116. De **bijvoegelijke naamwoorden** dienen ter aanduiding van de hoedanigheid of eigenschap van zelfstandigheden, als: *een groot leger, de koperen ketel, twee huizen, alle menschen.*

Bijvoegelijke naamwoorden, welke het getal der dingen aanduiden, komen somtijds min juist onder den afzonderlijken naam van *telwoorden* voor.

De deelwoorden behooren mede, schoon van werkwoorden afgeleid, tot de bijvoegelijke naamwoorden, en worden op dezelfde wijze als deze gebezigd, bijv.: *lopend, loopende; een bemind man, eens beminden mans*, enz.

117. Vele bijvoegelijke naamwoorden bekleeden soms de plaats van zelfstandige, en worden alsdan dienovereenkomstig verbogen, als: *de zieke, het zware.*

118. De bijvoegelijke naamwoorden schikken zich in geslacht, getal en naamval naar de zelfstandige naamwoorden, waartoe zij behooren, — worden gewoonlijk vóór deze geplaatst, en ondergaan op enkele uitzonderingen na in de onderscheidene naamvallen eene eigenaardige verbuiging.

119. Alle bijvoegelijke naamwoorden, welke tot gezegde in een voorstel (zie later) gebezigd worden, blijven onveranderd, bijv.: *de helden zijn dapper.*

Sommige blijven bovendien *altijd* onveranderd, en wel: 1°. die, welke de stof aanduiden, waarvan iets gemaakt is,

waarom zij ook wel *stoffelijke* bijvoegelijke naamwoorden genoemd worden. zoo als: *ijzeren, koperen*. Zij hebben de eigenschap, dat zij in alle geslachten, getallen en naamvallen op *en* uitgaan.

2°. die, welke van een land of eene stad ontleend zijn, en op *er* uitgaan, als: *Rotterdammer schippers* enz.

3°. die, welke op *lei* en *hande* uitgaan, als: *velerlei, allerhande*.

120. Men voegt eene *e* achter vele bijvoegelijke naamwoorden:

1°. bij die, welke vóór vrouwelijke zelfstandige naamwoorden staan, als: *ronde tafel, mijne jongere zuster*.

2°. bij die, welke tot het mannelijke geslacht behooren, en in den eersten naamval staan, als: *waarde broeder! — de groote boom*.

3°. bij die, welke tot het onzijdig geslacht behooren, wanneer de woordjes *het, dit* of *dat* voorafgaan, als: *het, dit* of *dat schoone kleed*.

121. Men plaatst daarentegen geene *e*:

1°. achter de onzijdige bijvoegelijke naamwoorden, wanneer zij zonder lidwoord of voornaamwoord voorkomen, of het niet-bepalend lidwoord vóór zich hebben, als: *zwart krijt, een sterk paard*.

2°. bij onzijdige bijvoegelijke naamwoorden, wanneer zij voorafgegaan worden door *eenig, haar, hun, menig, mijn, ons, sommig, uw, zeker* of *zijn*, als: *eenig groot werk, haar dankbaar kind, hun nieuw huis, menig sterk paard, mijn oud boek, ons groot verschil, sommig zwaar hout, uw fraai tuig, zeker vierkant vertrek, zijn vaderlijk erf* 1).

122. Deze regels omtrent het al of niet aannemen der *e* door de bijvoegelijke naamwoorden moeten echter slechts in zoo ver geldend geacht worden, als de vloeibaarheid en welluidendheid eener uitdrukking zulks toelaten. Immers, men schrijft en zegt overeenkomstig hiermede: *eene hoogere verordening*, maar integendeel ook: *eene verhevener verordening*, omdat ver-

1) Men lette ook steeds op het verschil in spelling van het bijvoegelijk naamwoord bij toepassing op *gestalte* en *gehalte*, bijv.: *een groote dichter* (een dichter, die groot van gestalte is); *een groot dichter* (iemand, die als dichter groot is).

hevenere moeilijk uit te spreken valt en een wangeluid veroorzaakt. Zoo zegt men ook onverschillig: *de nagelaten en nagelatene gedichten, het onbezonnen en onbezonnene gedrag*, waarvan het eerste het verkieslijkst is. Evenzoo zegge en schrijve men: *ik zag den onbezonnen man*.

8ste LES.

De trappen van vergelijking.

123. Behalve dat de bijvoegelijke naamwoorden door verbuiging veranderen, geschiedt dit ook nog menigwerf door de **trappen van vergelijking**, of wijzen om de meerdere of mindere uitgebreidheid en kracht der beteekenis van bijvoegelijke naamwoorden (alsmede van vele deelwoorden en bijwoorden) uit te drukken. Deze trappen van vergelijking zijn twee in getal, namelijk: de *ver grootende* en *overtreffende*, bijv.: *hoog, hooger, hoogst; klein, kleiner, kleinst*. Zij zijn beide voor verbuiging vatbaar.

124. De *ver grootende trap* bepaalt den graad der hoedanigheid, welke een bijvoegelijk naamwoord aan iets toekent. Hij wordt door de bijvoeging van *er* gemaakt, en heeft plaats, wanneer men eene zaak met eene andere vergelijkt, en haar eene hoedanigheid in eene meerdere mate dan aan de andere toeschrijft, als: *het paard is zwakker dan de os; — sterker dan ijzer*.

125. De *overtreffende trap* verheft de hoedanigheid eener zaak boven al de overige van hare soort. Hij wordt gevormd door de bijvoeging van *st*, als: *ons grootst verschil; — de kleinste hoed 1)*.

126. In sommige gevallen, en wel meestal ter bevordering der welluidendheid, wordt de *ver grootende trap* niet door verandering van uitgang, maar door bijvoeging van *meer* vóór het bijvoegelijk naamwoord gevormd, en men maakt

1) In bijvoegelijke naamwoorden, op *loos* en *sch* uitgaande, wordt de *overtreffende trap*, wanneer deze al gebezigd wordt, doorgaans gevormd door achtervoeging eener *t*, als: *beginselloos, beginselloost; fiks, fikscht; frisch, frisch, allerfrisch*.

alsdan den overtreffenden trap door bijvoeging van *meest*, als: *een treffend voorbeeld, een meer treffend voorbeeld, het meest treffend voorbeeld*; — *hij was bij het volk meer bemind dan gevreesd*; — *zij is de meest geachte van hare tijdgenooten geweest*.

127. Om den overtreffenden trap nog te versterken, wordt soms vóór bijvoegelijke naamwoorden ook nog het woordje *aller* gevoegd, als: *de allerrijkste onzer vrienden*. Dit geschiedt om de hoedanigheid, welke door het bijvoegelijk naamwoord wordt aangeduid, tot den hoogsteu trap van grootheid te verheffen.

128. Eenige bijvoegelijke naamwoorden hebben eene onregelmatige vergrooting, als: *goed, beter, best; veel, meer, meest; weinig, minder, minst*. Deze onregelmatigheid is ontstaan door het in onbruik geraken van een of ander gedeelte dier woorden. — Bij andere bijvoegelijke naamwoorden is slechts de overtreffende trap gebruikelijk, als: *uiterst, achterst, benedenst, bovenst, onderst*. — Sommige bijvoegelijke naamwoorden, in wier eindlettergreep de helle klinker door medeklinkers opgesloten is, verdubbelen, indien deze door bijvoeging van *er* in den vergrootenden trap dien hellen klank zou verliezen, hunnen eindmedeklinker, als: *net, netter; wit, witter* 1); of wel zij nemen om de welluidendheid eene *d* aan, als: *ver, verder*. Dit laatste geschiedt ook door bijvoegelijke naamwoorden met geen zoodanige eindlettergreep, bijv.: *klaar, klaarder; eer, eerder*.

129. Bij zamengestelde bijvoegelijke naamwoorden geschiedt de vergrooting meestal aan het laatste en niet aan het eerste woord, als: *lieftalig, lieftaliger, lieftaligst; grootmoedig, grootmoediger, grootmoedigst*.

130. Eenige bijvoegelijke naamwoorden dulden uit hoofde hunner beteekenis geene vergrooting, als: *de eerste, de zesde, achthoekig, ander, mondeling, schriftelijk, allerlei, gouden, zilveren* enz. Ook zamengestelde bijvoegelijke naamwoorden, wier eerste gedeelte zoo naauwkeurig is bepaald, dat daarbij aan geene vergrooting meer te denken valt, verkeerden in dit ge-

1) Uitgezonderd: *grof, grover*.

val, als: *beendroog, koolzwart, doodsbleek, zonneklaar, ijskoud, ijzersterk* enz.

9de LES.

De verbuiging.

131. **Verbuigen** is het veranderen van de naamwoorden volgens de onderscheidene betrekkingen, waarin zij voorkomen. De lidwoorden, bijvoegelijke naamwoorden, voornaamwoorden en deelwoorden staan in eene naauwe betrekking tot de zelfstandige naamwoorden, en volgen deswege de regels der verbuiging.

132. In de Nederlandsche taal wordt de verbuiging aangewezen door *verandering van de lidwoorden, of van de laatste letters der woorden*. Hieronder worden de veranderingen aangetoond, welke de lidwoorden en zelfstandige naamwoorden bij de verbuiging voor beide getallen ondergaan; wij doen hierbij opmerken, dat het *niet-bepalend* lidwoord in het meervoud geheel vervalt.

Enkelvoud.

Mannelijk.

Vrouwelijk.

Onzijdig.

1. <i>de</i> of <i>een</i> <i>man</i> ;	<i>de</i> of <i>eene</i> <i>vrouw</i> ;	<i>het</i> of <i>een</i> <i>kind</i> ;
2. — of — <i>s</i> — <i>s</i> 1) ;	— <i>r</i> of — <i>r</i> — ;	<i>des</i> of — <i>s</i> — <i>s</i> ;
3. — <i>n</i> of — <i>en</i> — ;	— of — — ;	<i>het</i> of — — ;
4. — <i>n</i> of — <i>en</i> — .	— of — — .	— of — — .

Meervoud.

1. <i>de</i> <i>mannen</i> ;	<i>de</i> <i>vrouwen</i> ;	<i>de</i> <i>kinderen</i> ;
2. — <i>r</i> — ;	— <i>r</i> — ;	— <i>r</i> — ;
3. — <i>n</i> — ;	— — ;	— <i>n</i> — ;
4. — — .	— — .	— — .

133. De bijvoegelijke naamwoorden nemen den uitgang *en* of *n* aan in alle gevallen, waarin het lidwoord op *n*, *en* of *s* uitgaat.

1) In sommige woorden: — *en*, bijv.: *vorsten*,

Als zelfstandige naamwoorden gebezigd, nemen zij in den tweeden naamval van het enkelvoud voor het mannelijk geslacht *n* of *en*, en geen *s* of *es* aan, bijv.: *de groote, des grooten*.

134. Als toepassingen dezer regels kunnen de volgende voorbeelden van verbuiging dienen:

a. *Enkelvoud*.

A. Verbuiging van een mannelijk zelfstandig naamwoord, vergezeld van een bijvoegelijk naamwoord met het bepalend en niet-bepalend lidwoord.

1. *een* of *de* *hooge, hoogere, hoogste berg* ;
2. *eens* of *des* *hoogen, hoogerer, hoogsten bergs* ;
3. *eenen* of *den* *hoogen, hoogerer, hoogsten berg* ;
4. *eenen* of *den* *hoogen, hoogerer, hoogsten berg*.

B. Van een mannelijk zelfstandig naamwoord in den tweeden naamval uitgaande op *en*, met een deelwoord als bijvoegelijk naamwoord.

1. *een levend* of *de levende vorst* ;
2. *eens levenden* of *des levenden vorsten* ;
3. *eenen levenden* of *den levenden vorst* ;
4. *eenen levenden* of *den levenden vorst*.

C. Van een vrouwelijk zelfstandig naamwoord, vergezeld van een bijvoegelijk naamwoord met het bepalend en niet-bepalend lidwoord.

1. *eene* of *de* *schoone kust* of *vrouw* ;
2. *eener* of *der* *schoone kust* of *vrouw* ;
3. *eene* of *de* *schoone kust* of *vrouw* ;
4. *eene* of *de* *schoone kust* of *vrouw*.

D. Van een onzijdig zelfstandig naamwoord, vergezeld van een bijvoegelijk naamwoord met het bepalend en niet-bepalend lidwoord.

1. *een bruin* of *het bruine paard* of *huis* ;
2. *eens bruinen* of *des bruinen paards* of *huizen* ;
3. *een bruin* of *het bruine paard* of *huis* ;
4. *een bruin* of *het bruine paard* of *huis*.

E. Van een mannelijk zelfstandig naamwoord met een stofelijk bijvoegelijk naamwoord.

1. *de zware zilveren beker;*
2. *des zwaren zilveren bekers;*
3. *den zwaren zilveren beker;*
4. *den zwaren zilveren beker.*

F. Van een eigennaam zonder lidwoord.

1. *Hendrik; — Mietje; — Aagt;*
2. *Hendriks; — Mietjes; — Aagts;*
3. *Hendrik; — Mietje; — Aagt;*
4. *Hendrik; — Mietje; — Aagt.*

G. Van eenen eigennaam met een bijvoegelijk naamwoord en het bepalend lidwoord.

1. *de dappere Willem;*
2. *des dapperen Willems;*
3. *den dapperen Willem;*
4. *den dapperen Willem.*

H. Van een bijvoegelijk naamwoord, als mannelijk zelfstandig naamwoord gebezigd, met een bijvoegelijk naamwoord.

1. *de gevaarlijke zieke;*
2. *des gevaarlijken zieken;*
3. *den gevaarlijken zieke;*
4. *den gevaarlijken zieke.*

b. *Meervoud.*

De zelfstandige naamwoorden met het niet-bepalend lidwoord hebben geen lidwoord in het meervoud, en zijn in dit geval door alle naamvallen en voor alle geslachten hetzelfde, behalve in den derden naamval, waar men heeft:

mannelijk: *hoogen bergen;*
 vrouwelijk: *lage kusten;*
 onzijdig: *bruinen paarden.*

A. Verbuiging van een mannelijk zelfstandig naamwoord, vergezeld van een bijvoegelijk naamwoord, of deelwoord als bijvoegelijk naamwoord en het bepalend lidwoord.

1. *de hooge, hoogere, hoogste bergen of levende vorsten;*
2. *der hooge, hoogere, hoogste bergen of levende vorsten;*
3. *den hoogen, hoogeren, hoogsten bergen of levenden vorsten;*
4. *de hooge, hoogere, hoogste bergen of levende vorsten.*

B. Van een vrouwelijk zelfstandig naamwoord, vergezeld

van een bijvoegelijk en stoffelijk naamwoord en het bepalend lidwoord.

1. *de nieuwe fluweelen mutsen;*
2. *der nieuwe fluweelen mutsen;*
3. *de nieuwe fluweelen mutsen;*
4. *de nieuwe fluweelen mutsen.*

C. Van een onzijdig zelfstandig naamwoord, vergezeld van twee bijvoegelijke naamwoorden en bepalend lidwoord.

1. *de fraaije bruine paarden;*
2. *der fraaije bruine paarden;*
3. *den fraaijen bruinen paarden;*
4. *de fraaije bruine paarden.*

D. Van een bijvoegelijk naamwoord, als zelfstandig naamwoord gebezigd, met een bijvoegelijk naamwoord.

1. *de brave rijken;*
2. *der brave rijken;*
3. $\left\{ \begin{array}{l} \text{den braven rijken (mann.);} \\ \text{de brave rijken (vrouw.);} \end{array} \right.$
4. *de brave rijken.*

10de LES.

De persoonlijke voornaamwoorden.

135. De **voornaamwoorden** worden in de plaats van de naamwoorden gesteld om eene lastige herhaling te vermijden, of dienen ter aanwijzing of uitvorsching van zelfstandigheden, onderscheiden van alle andere. — Zij worden in twee hoofdsoorten verdeeld: *zelfstandige* of *persoonlijke* en *bijvoegelijke voornaamwoorden*, en ondergaan meest alle eenige veranderingen door verbuiging.

136. De **persoonlijke voornaamwoorden** vervangen de namen van personen zelve, of van zaken als personen voorgesteld.

Men onderscheidt in de taal *drie* personen: de eerste persoon, of de sprekende, noemt zich *ik*, in het meervoud *wij*; de tweede, tot wien men spreekt, heet *gij* in het enkel- en meervoud; en den derden persoon, of dien waarvan gesproken wordt, drukt men uit door *hij*, *zij*, *het*.

137. Bij de eerste twee personen wordt van geen geslacht melding gemaakt, omdat dit altijd kenbaar is. Bij den derden persoon komen de drie geslachten in aanmerking.

138. *Het* blijft in het enkelvoud onverbogen, maar wordt nimmer in den tweeden naamval gebezigd: voor het meervoud van *het* bij naamwoorden, welke levende of als zoodanig beschouwde voorwerpen uitdrukken, wordt meestal het meervoud des derden persoons van het mannelijk en vrouwelijk (*zij*) gebezigd; doch voor het overige zijn de woorden *ze*, *hiervan*, *daarvan* enz. te verkiezen, bijv.: *wij namen de regimenten in oogenschouw, en vonden hen uitmuntend van houding; — wij zagen de gebouwen, en gaven last ze te koopen; — ik kocht mij eenige tapijten, doch moest daarvan enkele aan mijnen broeder afstaan.*

139. De persoonlijke voornaamwoorden, uitgezonderd *het*, nemen somtijds de woordjes *zelf* en *alleen* achter zich, om daardoor alle andere personen uit te sluiten. In de verbuiging dezer voornaamwoorden schikt zich het woordje *zelf* in getal, geslacht en naamval naar die voornaamwoorden, waarbij het voorkomt, alsmede naar de zelfstandige naamwoorden, achter welke het somtijds op gelijke wijze geplaatst wordt, als: *de vader zelf heeft het gezegd; — ik heb het den broeder zelf gegeven; ik heb het den broeder zelven gegeven.* Daar het eigenlijk een bijvoegelijk naamwoord is, zoo moet men de veranderingen in de verbuiging van *zelf* ook dienovereenkomstig aannemen.

Het woordje *alleen* blijft onveranderd, als: *ik alleen ben er geweest; — wij alleen spreken er over.*

140. Wij laten hier de verbuiging van de persoonlijke voornaamwoorden voor het mannelijk en vrouwelijk geslacht volgen:

Eerste persoon.

Enkelvoud.	Meervoud.
Mannel. en Vrouw.	Mannel. en Vrouwel.
1. <i>ik</i> ;	<i>wij</i> ;
2. <i>mijner</i> ;	<i>onzer</i> ;
3. <i>mij</i> ;	<i>ons</i> ;
4. <i>mij</i> .	<i>ons.</i>

Tweede persoon.

Enkelvoud.		Meervoud.	
Mannel. en vrouwel.		Mannel. en vrouwel.	
1. <i>gij</i> ;		<i>gij</i> ;	
2. <i>uwer</i> ;		<i>uwer</i> ;	
3. <i>u</i> ;		<i>u</i> ;	
4. <i>u</i> .		<i>u</i> .	

Derde persoon.

Enkelvoud.		Meervoud.	
Mannel.	Vrouwel.	Mannel.	Vrouwel.
1. <i>hij</i> ;	<i>zij</i> ;	<i>zij</i> ;	<i>zij</i> ;
2. <i>zijner</i> ;	<i>harer</i> ;	<i>hunner</i> ;	<i>harer</i> ;
3. <i>hem</i> ;	<i>haar</i> ;	<i>hun</i> ;	<i>haar</i> ;
4. <i>hem</i> .	<i>haar (ze)</i> .	<i>hen (ze)</i> .	<i>haar (ze)</i> .

141. Het wederkeerig woordje *zich* wordt gebruikt in de plaats van alle andere voornaamwoorden van den derden persoon, wanneer deze het voorwerp of de bepaling uitmaken bij het onderwerp, waarvan de werking tot den werker terugkeert. Het ondergaat in de verbuiging geene verandering.

11de LES.*De bijvoegelijke voornaamwoorden.*

142. De **bijvoegelijke voornaamwoorden** dienen om eene enkele zaak van alle andere van dezelfde soort te onderscheiden, als: *deze hoed, uw boek, welke man*.

Men verdeelt deze voornaamwoorden in vier soorten, namelijk in *bezittelijke, aanwijzende, vragende* en *betrekkelijke voornaamwoorden*.

143. De *bezittelijke voornaamwoorden* wijzen zelfstandigheden oan, onderscheiden van alle andere, en wel met betrekking tot den bezitter; zij zijn de volgende: *mijn, ons, uw, zijn, haar* en *hun*. — De *bezittelijke voornaamwoorden* van den *derden* persoon schikken zich in geslacht naar den eigenaar, doch alle volgen in de verbuiging het geslacht van het woord,

waarvóór zij geplaatst zijn, bijv. : **zijne** beschermster heeft hem aangeraden de gedane voorstellen in het belang **zijner** dochter van de hand te wijzen, schoon beschermster en dochter vrouwelijk zijn.

144. Deze voornaamwoorden, door een naamwoord gevolgd, verbuigt men als lidwoorden. Wij laten hier de verbuiging van het voornaamwoord *mijn* als voorbeeld voor de andere bezittelijke voornaamwoorden volgen :

Enkelvoud.

Mannel.	Vrouwel.	Onzijdig.
1. <i>mijn mantel</i> ;	<i>mijne</i> schaar;	<i>mijn</i> kind;
2. <i>mijns</i> mantels;	<i>mijner</i> schaar;	<i>mijns</i> kinds;
3. <i>mijnen</i> mantel;	<i>mijne</i> schaar;	<i>mijn</i> kind;
4. <i>mijnen</i> mantel.	<i>mijne</i> schaar.	<i>mijn</i> kind.

Meervoud.

1. <i>mijne</i> mantels;	<i>mijne</i> scharen;	<i>mijne</i> kinderen;
2. <i>mijner</i> mantels;	<i>mijner</i> scharen;	<i>mijner</i> kinderen;
3. <i>mijnen</i> mantels;	<i>mijne</i> scharen;	<i>mijnen</i> kinderen;
4. <i>mijne</i> mantels.	<i>mijne</i> scharen.	<i>mijne</i> kinderen.

145. *Ons* neemt voor het mannelijk geslacht de *e* aan, bijv. : **onze** vader; — **onze** koning.

146. De bezittelijke voornaamwoorden, die met het bepalend lidwoord vóór zich zonder zelfstandig naamwoord gebruikt worden, verbuigt men als zelfstandige naamwoorden, bijv. :

Voor het mannelijk geslacht.

Enkelvoud.	Meervoud.
1. <i>de</i> mijne;	<i>de</i> mijnen;
2. <i>des</i> mijnen;	<i>der</i> mijnen;
3. <i>den</i> mijne;	<i>den</i> mijnen;
4. <i>den</i> mijne.	<i>de</i> mijnen.

Het mijne, onze, uwe, zijne, hare, hunne worden niet verbogen.

147. De aanwijzende voornaamwoorden duiden zeer bepaald zelfstandigheden aan, en zijn: *deze*, *dit*, *die*, *dat*, *gene*, *dezelfde*, *hetzelfde*, *degene*, *hetgene*, *diegene*, *datgene*, *zulk*, *der-*

gelijk, dusdanig, zoodanig, ieder, elk enz., als: *hij sprak van DEZEN grooten man en ik van genen*; — *zij haat degene, die haar de waarheid onder het oog brengt.*

Eenige dezer voornaamwoorden nemen ook het woordje *een* vóór of achter zich, als: *een ieder, iedereen* enz.

148. Sommige dezer voornaamwoorden zijn met een bepaalend lidwoord zamengesteld, als: *degene, dezelfde.*

Van de niet zamengestelde aanwijzende voornaamwoorden worden *deze, dit, die, dat, gene* als de lidwoorden, en de overige als de bijvoegelijke naamwoorden verbogen.

Ten voorbeelde volgt hier de verbuiging van *deze* en *dit*, en van *zoodanige*:

Verbuiging van *deze* en *dit*.

Enkelvoud.

Mannel.	Vrouwel.	Onzijdig.
1. <i>deze</i> ;	<i>deze</i> ;	<i>dit</i> ;
2. <i>dezes</i> ;	<i>dezer</i> ;	<i>dezes</i> ;
3. <i>dezen</i> ;	<i>deze</i> ;	<i>dit</i> ;
4. <i>dezen</i> .	<i>deze</i> .	<i>dit</i> .

Meervoud.

1. <i>deze</i> ;	<i>deze</i> ;	<i>deze</i> ;
2. <i>dezer</i> ;	<i>dezer</i> ;	<i>dezer</i> ;
3. <i>dezen</i> ;	<i>deze</i> ;	<i>dezen</i> ;
4. <i>deze</i> .	<i>deze</i> .	<i>deze</i> .

De tweede naamval van het voornaamwoord *die* is echter in het enkelvoud van het mannelijk geslacht niet *dies*, maar *diens*.

Verbuiging van *zoodanig*.

Enkelvoud.

Met het niet-bepalend lidwoord.

Mannelijk.

1. *een zoodanig vorst*;
2. *eens zoodanigen vorsten*;
3. *eenen zoodanigen vorst*;
4. *eenen zoodanigen vorst*.

Vrouwelijk.

1. *eene zoodanige stad;*
2. *eener zoodanige stad;*
3. *eene zoodanige stad;*
4. *eene zoodanige stad.*

Onzijdig.

1. *een zoodanig huis;*
2. *eens zoodanigen huizes;*
3. *een zoodanig huis;*
4. *een zoodanig huis.*

Meervoud.

Met het bepalend lidwoord.

Mannelijk

1. *de zoodanige vorsten;*
2. *der zoodanige vorsten;*
4. *den zoodanigen vorsten;*
4. *de zoodanige vorsten.*

Vrouwelijk.

1. *de zoodanige steden;*
2. *der zoodanige steden;*
3. *de zoodanige steden;*
4. *de zoodanige steden.*

Onzijdig.

1. *de zoodanige huizen;*
2. *der zoodanige huizen;*
3. *den zoodanigen huizen;*
4. *de zoodanige huizen.*

149. Van de aanwijzende voornaamwoorden, die met de lidwoorden *de* of *het* of het voornaamwoord *die* zamengesteld zijn, wordt het eerste deel als de lidwoorden, en het laatste als de bijvoegelijke naamwoorden verbogen, als:

Verbuiging van *dezelfde*, *hetzelfde*.

Enkelvoud.

Mannel.	Vrouwel.	Onzijdig.
1. <i>dezelfde</i> ;	<i>dezelfde</i> ;	<i>hetzelfde</i> ;
2. <i>deszelfden</i> ;	<i>derzelfde</i> ;	<i>deszelfden</i> ;
3. <i>denzelfden</i> ;	<i>dezelfde</i> ;	<i>hetzelfde</i> ;
4. <i>denzelfden</i> .	<i>dezelfde</i> .	<i>hetzelfde</i> .

Meervoud.

1. <i>dezelfde</i> ;	<i>dezelfde</i> ;	<i>dezelfde</i> ;
2. <i>derzelfde</i> ;	<i>derzelfde</i> ;	<i>derzelfde</i> ;
3. <i>denzelfden</i> ;	<i>dezelfde</i> ;	<i>denzelfden</i> ;
4. <i>dezelfde</i> .	<i>dezelfde</i> .	<i>dezelfde</i> .

150. De aanwijzende voornaamwoorden, die zonder zelfstandige naamwoorden gebruikt worden, verbuigt men als of er zelfstandige naamwoorden volgden.

151. Wanneer de aanwijzende voornaamwoorden het woordje *een* bij zich nemen, *dán* wordt alleen dit woordje en niet het voornaamwoord verbogen, als: *zoodanig een*, *zoodanig eenen*.

152. De *vragende voornaamwoorden* dienen om te vragen naar zelfstandigheden, onderscheiden van alle andere, en zijn: *wie*, *welke*, *wat* en *hoedanig*. — Met *wie* vraagt men algemeen naar personen, met *wat* naar onbezielde voorwerpen, met *welke* zoo wel naar levende als levenlooze voorwerpen, met *hoedanig* naar de hoedanigheid dier voorwerpen, als: **wie streed als held?** — **wat verrichtte hij?** — **welke troepen, welke wapenen waren beter?** — **hoedanig was hun samenstel?**

153. *Wie* en *welke* worden verbogen als *die* en *deze*, uitgezonderd in den derden naamval van het meervoud, waarin het eerste voor alle geslachten *wie* heeft. *Wat* wordt niet verbogen, en *hoedanig* volgt de verbuiging der bijvoegelijke naamwoorden. Wanneer *welke* en *hoedanig* het woordje *een* achter zich nemen, *dán* wordt alleen dit laatste verbogen, bijv.: *van welk eenen man wordt er gesproken?*

154. De *betrekkelijke voornaamwoorden* wijzen op reeds genoemde zelfstandigheden, en dienen ter verbinding van be-

palende zins-leden met zelfstandige naamwoorden. Zij zijn: *die, wie, welke, dat, wat* en *hetwelk*, bijv.: *gij zijt de eerste, die mij dit zegt*; — *het land, welks ligging u bekend is*. De laatste drie zijn onzijdig; de eerste drie dienen in den eersten naamval zoo wel voor het mannelijk als vrouwelijk geslacht, doch ondergaan in de overige naamvallen eene met den aard van het geslacht overéénstemmende verbuiging.

155. Van deze voornaamwoorden worden *die, wie* en *welke* als het vragend voornaamwoord *welke* verbogen; alle overige ondergaan geene veranderingen, uitgezonderd *hetwelk*, dat in den tweeden naamval in *welks* verandert.

12de LES.

De werkwoorden.

156. Door de **werkwoorden** drukt men het worden en bestaan, het werken en lijden der personen of zaken uit, welke door de zelfstandige naamwoorden aangeduid worden, als: *ontstaan, zijn, beminnen, schrijven, gedragen worden*.

157. Naardien de werkwoorden zekere hoedanigheid insluiten, zoo kunnen zij in bijvoegelijke naamwoorden vervormd worden, welke alsdan *deelwoorden* heeten, en in het *tegenwoordige* en *verledene* onderscheiden worden, als: van *lezen, lezende* als tegenwoordig en *gelezen* als verleden deelwoord.

158. De werkwoorden zijn aan zeer vele veranderingen door *vervoeging* onderhevig. Deze veranderingen worden echter niet altijd door het werkwoord alleen aangewezen; ten einde in hetgeen aan hunnen vorm en aan hunne tijden ontbreken mogt te hulp te komen, bedient men zich van *hulpwoorden*: deze zijn vier in getal, als: *hebben, zijn, worden* en *zullen*.

13de LES.*De verdeling der werkwoorden naar hunnen aard.*

159. Of de door het werkwoord uitgedrukte wijziging des bestaans van eenig wezen vordert iets, waarop de werking overgaat, en dat dus lijdend is, óf de handeling bepaalt zich bij het wezen, dat haar verrigt. Van hier twee hoofdsorten van werkwoorden: **bedrijvende** en **onzijdige**.

160. Een *bedrijvend* werkwoord drukt de wijziging van het bestaan zoodanig uit, dat daarbij een voorwerp vereischt wordt, bijv. *hij drijft den ezel*; — *het geschut bestrijkt den weg*. Deze soort wordt met het hulpwoord *hebben* vervoegd.

161. Een *onzijdig* werkwoord drukt de wijziging van het bestaan uit, zonder eenig voorwerp te vereischen, als: *het paard loopt*. Het duidt wel eene handeling aan, maar deze blijft veeleer in het onderwerp zelf besloten, dan dat zij tot een ander voorwerp overgaat.

De onzijdige werkwoorden worden vervoegd met *hebben* of *zijn*. Met *hebben* worden zij vervoegd: 1°. wanneer zij eene handeling te kennen geven, waarbij men aan duurzaamheid denken kan; dit heeft plaats, als men er eene bepaling van tijd kan bijvoegen, bijv.: *ik heb lang gezeten*; — *wij hebben den ganschen dag geloopt*.

2°. Wanneer zij het voorwerp der handeling in zich bevatten, of wel datgene, wat door de handeling wordt voortgebracht, bijv.: *ik heb reeds ontbeten*; — *het schaap heeft geblaat*.

Met *zijn* worden zij daarentegen vervoegd, als er geen duurzaamheid van handeling, wél van toestand te denken valt; bijv.: *de brij is aangebrand*; — *hij was gezeten en stond niet op*. — *Blijven* is voortdurend *zijn*, en rigt zich dus ook naar dit hulpwoord in de vorming der zamengestelde tijden.

Sommige werkwoorden zijn volgens hunne natuur altijd onzijdig, en kunnen nimmer bedrijvend gebezigd worden, als: *bezwijmen*, *ontluiken*. Andere daarentegen komen zoo wel in eenen onzijdigen als in eenen bedrijvenden zin voor, als: *ik sloeg den hond* en *de klok slaat*.

162. Wanneer het onderwerp niet zelf handelt, maar eene

handeling van een ander werkend wezen lijdt, dán wordt het werkwoord, dat deze handeling aanduidt, een *lijdend werkwoord* genoemd, als: *geslagen worden*. Dit is echter slechts een bijzondere vorm der bedrijvende werkwoorden, waarbij geenszins het denkbeeld van werken ophoudt, maar de werkende personen slechts verwisselen. In: *ik word geslagen*, blijft het denkbeeld van werken niet minder dan in: *ik sla*, stand houden, schoon de werking door iemand of iets anders op mij geschiedt. De *Nederlandsche* werkwoorden hebben door eigen vervoeging geen lijdenden vorm, maar moeten dien ontleenen van het verleden deelwoord eens bedrijvenden werkwoords en de hulpwoorden *zijn* en *worden*, welke laatste alleen vervoegd worden. Men kent alle bedrijvende werkwoorden inzonderheid daaraan, dat zij altijd in den lijdenden vorm kunnen worden overgebracht.

163. *Wederkeerige* werkwoorden zijn diegene, welke de werking, die zij uitdrukken, tot den persoon van wien zij uitging terugvoeren, als: *zich schamen*. Zij kunnen als eene bijzondere afdeeling der bedrijvende werkwoorden beschouwd worden.

164. De meeste werkwoorden kunnen als wederkeurig gebruikt worden, als: *snijden*, *ik snijd mij*. Er bestaan echter vele werkwoorden, welke niet dan wederkeurig gebezigd kunnen worden, als: *zich behelpen*, *zich bezinnen*, *zich vergissen*.

165. De vervoeging der wederkeerige werkwoorden is als die der bedrijvende, met achtervoeging van *mij*, *u*, *zich* voor de drie personen des enkelvouds, en van *ons*, *u*, *zich* voor die van het meervoudig getal. Deze woordjes staan óf in den *derden*, óf in den *vierden* naamval; bijv.: *ik herinner mij*, *ik schaam mij*; in het eerste geval hebben zij echter altijd bovendien eenen vierden naamval bij zich, als: *ik herinner mij zijne rede*.

166. *Onpersoonlijke* werkwoorden worden de zoodanige genoemd, welke alleen in den derden persoon van het enkelvoud in het onzijdig geslacht kunnen gebezigd worden, als: *het regent*, *sneeuwt*; — *het smart mij*. Hunne vervoeging is als die van andere werkwoorden in den derden persoon.

167. De werkwoorden van deze soort worden onderscheiden in:

1°. dezulke, welke alleen in den derden persoon kunnen vervoegd, en zonder verdere bijvoeging van woorden verstaan worden, als: *het hagelt*.

2°. die, welke in hunne vervoeging het persoonlijk voor-naamwoord verbogen *achter*, niet onverbogen *vóór* zich hebben, als: *het berouwt hem*.

14de LES.

De verdeling der werkwoorden naar de wijze hunner vervoeging.

168. Men onderscheidt bij de vervoeging der werkwoorden drie verschillende soorten: **ongelijkvloeiende, gelijkvloeiende en onregelmatige**.

169. *Ongelijkvloeiende werkwoorden* zijn die, welke in de vervoeging den wortelklinker veranderen, en in het verleden deelwoord op *en* uitgaan, als: *spreken, sprak, gesproken; bewijzen, bewees, bewezen*.

Zij blijven ook in hunne zamenstellingen ongelijkvloeiend, als: *bieden, bood, geboden; aanbieden, bood aan, aangeboden*.

170. *Gelijkvloeiende werkwoorden* worden daarentegen zulke genoemd, welke door hunne geheele vervoeging den wortelklinker behouden, en in den eersten betrekkelijk verleden tijd op *de* of *te* en in het verleden deelwoord op *d* of *t* uitgaan, als: *leven, leefde, geleefd; bepakken, bepakte, bepakt*. Alle langstaartige werkwoorden en alle werkwoorden, welke van naamwoorden afgeleid worden, zijn gelijkvloeiend, als: *zich bevlijtigen, herbergen*.

171. *Onregelmatige werkwoorden* zijn dezulke, die in een of ander opzigt van de regelmatige vervoegingen der twee opgenoemde soorten afwijken, als: *gaan, ging, gegaan*. Opmerking verdient, dat de onderlinge verwisseling van verwantschapsletters, bijv. in: *hij gaf, zij gaven; wij vreezen, gij vreest*, geenszins een kenmerk van onregelmatigheid oplevert.

172. Sommige werkwoorden zijn zamengesteld met zelfstandige naamwoorden, sommige met bijwoorden, andere met voorzetsels, als: 1°. *pluimstrijken, raadplegen*; 2°. *vastlijmen*,

liefkozen; 3°. *insluiten, tegenspreken, verliezen*. Bij de met voorzetsels zamengestelde werkwoorden valt op te merken, dat in deze zamenstelling de voorzetsels *scheidbaar* en *onscheidbaar* kunnen gebezigd worden. In het eerste geval namelijk worden de voorzetsels in de vervoeging van de werkwoorden afgescheiden, als: *aanspreken, ik spreek aan, aan te spreken*. In het tweede geval blijven zij in de vervoeging onafscheidelijk aan het werkwoord gehecht. Men onderkent de scheidbaarheid of onscheidbaarheid van het voorzetsel aan het al of niet bezitten van den klemtoon, bijv.: *ONDERgaan, ik ga ONDER; onderGAAN, ik onderGA*.

173. De werkwoorden, welke *scheidbaar* met voorzetsels zijn zamengesteld, onderscheiden zich van die, welke ze *onscheidbaar* hebben, in de vervoeging daardoor, dat zij hun verleden deelwoord vormen met inlassching van *ge*, als: *aangrijpen, aangegrepen*, en bij de onbepaalde wijs somtijds tusschen het voorzetsel en het werkwoord het bindwoord *te* ontvangen, als: *aangrijpen, aan te grijpen*; terwijl de *onscheidbaar* met voorzetsels zamengestelde werkwoorden dit ingelaschte *ge* bij hun verleden deelwoord missen, en in de onbepaalde wijs *te* vóór zich ontvangen, als: *bedenken, bedacht, te bedenken*.

174. De meeste werkwoorden, met zelfstandige naamwoorden en bijwoorden zamengesteld, blijven met hunne voorvoegsels vereenigd, als: *kielhalen, handhaven, liefkozen, antwoorden*; deze nemen *ge* in het verleden deelwoord aan, en hebben even als de *onscheidbaar* met voorzetsels zamengestelde werkwoorden in de onbepaalde wijs *te* vóór zich. Die werkwoorden, wier voorvoegsels zich scheiden laten, als: *welvaren, waarnemen, leerlooijen* enz., volgen in de vervoeging de regels der zoodanige, welke *scheidbaar* met voorzetsels vereenigd zijn.

15de LES.

De vervoeging der werkwoorden.

175. Bij de **vervoeging** der werkwoorden moet men drie

zaken in acht nemen, te weten: **de wijzen, de tijden en de personen.**

a. *De wijzen der werkwoorden.*

176. Het bestaan van eenig wezen, of de wijziging van dit bestaan, kan op *vierderlei* wijze worden voorgesteld.

a. onbepaald of algemeen, alleen met aanwijzing van tijd, als: *leeren, geleerd hebben, zullen leeren.* Dit noemt men de *onbepaalde wijs.*

b. bepaald, dat is regtstreeks en onafhankelijk van eenige voorafgaande woorden, als: *ik leer, heb geleerd, zal leeren.* Dit heet de *aantoonende wijs.*

c. voorwaardelijk, of van iets anders afhingende, als: *ik wenschte, dat hij vlijtig ware.* Dit noemt men de *aanvoegende wijs.*

Bij de uitdrukking dezer wijs bezigt men doorgaans eenig voorvoegsel of voegwoord. Een oogmerk wordt uitgedrukt door *dat, opdat, ten einde*, als: *ik spreek, opdat ik gehoord worde*; een wensch door *och, dat*, als: *ach, dat ik hem vonde*; eene toegeving door *dat*, als: *dat hij, zoo het hem lust, zijne gezondheid wage*; eene aandrijving insgelijks door *dat*, als: *dat hij zich haaste.* Ook de voegwoorden *of, als of, ten zij, schoon* enz. worden ter uitdrukking dezer wijs gebezigd. Geheel verkeerd zou het echter wezen te onderstellen, dat de *aanvoegende wijs* volstrekt van deze voorvoegsels afhing, daar zij in den aard der uitdrukking zelve gelegen is.

d. gebiedend, vermanend of verzoekend, wanneer het gezegde als een bevel, eene vermaning of een verzoek bij het onderwerp gevoegd wordt, als: *jongeling wees moedig!* Men noemt dit de *gebiedende wijs.*

Deze wijs heeft geen tijden en eigenlijk alleen den tweeden persoon in het enkel- en meervoudig getal. Ook onderscheidt zij zich daardoor, dat zij het persoonlijk voornaamwoord, hetwelk zij bovendien missen kan, achter zich heeft, als: *hoor, hoort gij.*

b. *De tijden der werkwoorden.*

177. Onze voorstelling van het bestaan, of van de wijze dexes bestaans, omvat het *tegenwoordige, verledene en toekomstige*:

van dáár drie tijden, welke deze benamingen dragen. Behalve deze drie tijden, zijn er nog drie andere, welke met de eerstgenoemden in verband staan, als: *de eerste betrekkelijk verleden tijd, de tweede betrekkelijk verleden tijd en de betrekkelijk toekomstende tijd.*

In de vervoeging der werkwoorden heeft men de te melden opéénvolging dezer zes tijden aangenomen:

a. de *tegenwoordige tijd*, voorstellende het bestaan, of de wijziging daarvan, in den oogenblik, waarop men spreekt, als: *ik schrijf eenen brief;*

b. de *eerste betrekkelijk verleden tijd*, voorstellende het bestaan, of de wijziging daarvan, als tegenwoordig in eenen tijd, dien men zich voorbij denkt, als: *wij wandelden;*

c. de *volstrekt verleden tijd*, voorstellende het bestaan, of de wijziging daarvan, als geheel geëindigd op den tijd, waarin men spreekt, buiten betrekking op eenigen anderen tijd of eenige andere handeling, als: *ik heb bemind:*

d. de *tweede betrekkelijk verleden tijd*, voorstellende het bestaan, of de wijziging daarvan, als geheel geëindigd in eenen verleden tijd, als: *ik had reeds gewandeld, toen zij mij kwamen bezoeken;*

e. de *toekomstende tijd*, voorstellende het bestaan, of de wijziging daarvan, in eenen tijd, welke nog niet is, als: *ik zal morgen eene wandeling doen;*

f. de *betrekkelijk toekomstende tijd*, voorstellende het bestaan, of de wijziging daarvan, als reeds geschied in eenen tijd, welke nog komen moet, als: *mijn broeder zal ons verlaten hebben, wanneer uw vriend zal aankomen.*

c. *De personen der werkwoorden.*

178. Door *personen* bij de werkwoorden verstaat men de onderwerpen, waarvan het bestaan aangetoond of gewijzigd wordt. Deze onderwerpen worden óf door zelfstandige naamwoorden óf door persoonlijke voornaamwoorden uitgedrukt.

d. *De vervoeging der hulpwoorden.*

179. Om de werkwoorden te vervoegen bedient men zich van de **hulpwoorden**: *hebben, zijn, worden en zullen.* Het

hulpwoord *hebben* helpt de ontbrekende tijden der bedrijvende en veler onzijdige werkwoorden vormen, en maakt zijne ontbrekende tijden deels met zich zelf, deels met het hulpwoord *zullen*; — het hulpwoord *zijn* of *wezen* vormt die gedeeltelijk met zich zelf, gedeeltelijk met *zullen*; — het hulpwoord *worden*, dat de lijdende werkwoorden helpt vormen, maakt die met *zijn* en *zullen*; en het hulpwoord *zullen*, waardoor de toekomstige tijden van alle werkwoorden gevormd worden, is, behalve in de onbepaalde wijs, alleen in den tegenwoordigen tijd van de aantoonende en aanvoegende wijs gebruikelijk.

180. Wij laten hier de vervoeging dezer hulpwoorden volgen

1. *Vervoeging van hebben.*

Onbepaalde Wijs.

Tegenwoordige Tijd, hebben.

Deelwoorden.

Verleden Tijd, gehad hebben.

Tegenwoordig, hebbende.

Toekomende Tijd, zullen hebben.

Verleden, gehad.

Aantoonende Wijs.

Aanvoegende Wijs.

Tegenwoordige Tijd.

1. ik heb;	ik hebbe;
2. gij hebt;	gij hebbet;
3. hij heeft;	hij hebbe;
1. wij hebben;	wij hebben;
2. gij hebt;	gij hebbet;
3. zij hebben.	zij hebben.

Eerste betrekkelijk verleden tijd.

1. ik had;	ik hadde;
2. gij hadt;	gij haddet;
3. hij had;	hij hadde;
1. wij hadden;	wij hadden;
2. gij hadt;	gij haddet;
3. zij hadden.	zij hadden.

Volstrekt verleden Tijd.

1. ik heb	} gehad.	ik hebbe	} gehad.
2. gij hebt		gij hebbet	
3. hij heeft		hij hebbe	
1. wij hebben		wij hebben	
2. gij hebt		gij hebbet	
3. zij hebben		zij hebben	

Tweede betrekkelijk verleden Tijd.

1. ik had	} gehad.	ik hadde	} gehad.
2. gij hadt		gij haddet	
3. hij had		hij hadde	
1. wij hadden		wij hadden	
2. gij hadt		gij haddet	
3. zij hadden		zij hadden	

Toekomende Tijd.

1. ik zal	} hebben.	ik zou	} hebben
2. gij zult		gij zoudt	
3. hij zal		hij zou	
1. wij zullen		wij zouden	
2. gij zult		gij zoudt	
3. zij zullen		zij zouden	

Betrekkelijk toekomende Tijd.

1. ik zal	} gehad hebben.	ik zou	} gehad hebben.
2. gij zult		gij zoudt	
3. hij zal		hij zou	
1. wij zullen		wij zouden	
2. gij zult		gij zoudt	
3. zij zullen		wij zouden	

*Gebiedende Wijs.**Enkelvoud*, heb.*Meervoud*, hebt.

II. *Vervoeging van wezen of zijn.**Onbepaalde Wijs.**Tegenwoordige Tijd, zijn of wezen.**Deelwoorden.**Verleden Tijd, geweest zijn**Tegenwoordig, zijnde.**Toekomende Tijd, zullen zijn of wezen.**Verleden, geweest.**Aantoonende Wijs.**Aanvoegende Wijs**Tegenwoordige Tijd.*

1. ik ben ;	ik zij ;
2. gij zijt ;	gij zijt ;
3. hij is ;	hij zij ;
1. wij zijn ;	wij zijn ;
2. gij zijt ;	gij zijt ;
3. zij zijn.	zij zijn.

Eerste betrekkelijk verleden Tijd.

1. ik was ;	ik ware ;
2. gij waart ;	gij waret ;
3. hij was ;	hij ware ;
1. wij waren ;	wij waren ;
2. gij waart ;	gij waret ;
3. zij waren.	zij waren.

Volstrekt verleden Tijd.

1. ik ben	} geweest.	ik zij	} geweest.
2. gij zijt		gij zijt	
3. hij is		hij zij	
1. wij zijn		wij zijn	
2. gij zijt		gij zijt	
3. zij zijn		zij zijn	

Tweede betrekkelijk verleden Tijd.

1. ik was	} geweest.	ik ware	} geweest.
2. gij waart		gij waret	
3. hij was		hij ware	
1. wij waren		wij waren	
2. gij waart		gij waret	
3. zij waren		zij waren	

Toekomende Tijd.

1. ik zal	} wezen of zijn.	ik zou	} wezen of zijn.
2. gij zult		gij zoudt	
2. hij zal		hij zou	
1. wij zullen		wij zouden	
2. gij zult		gij zoudt	
3. zij zullen		wij zouden	

Betrekkelijk toekomende Tijd.

1. ik zal	} geweest zijn.	ik zou	} geweest zijn.
2. gij zult		gij zoudt	
3. hij zal		hij zou	
1. wij zullen		wij zouden	
2. gij zult		gij zoudt	
3. zij zullen		wij zouden	

Gebiedende Wijs.

Enkelvoud, zij of wees. Meervoud, zijt of weest.

III. *Vervoeging van worden.**Onbepaalde Wijs.*

<i>Tegenwoordige Tijd, worden.</i>	<i>Deelwoorden.</i>
<i>Verleden Tijd, geworden zijn.</i>	<i>Tegenwoordig, wordende.</i>
<i>Toekomende Tijd, zullende worden.</i>	<i>Verleden, geworden.</i>
<i>Aantoonende Wijs.</i>	<i>Aanvoegende Wijs.</i>

Tegenwoordige Tijd.

1. ik word;	ik worde;
2. gij wordt;	gij wordet;
3. hij wordt;	hij worde;
1. wij worden;	wij worden;
2. gij wordt;	gij wordet;
3. zij worden.	zij worden.

Eerste betrekkelijk verleden Tijd.

1. ik werd;	ik werde;
2. gij werdt;	gij werdet;
3. hij werd;	hij werde;
1. wij werden;	wij werden;
2. gij werdt;	gij werdet;
3. zij werden.	zij werden.

Volstrekt verleden Tijd.

1. ik ben	} geworden.	ik zij	} geworden.
2. gij zijt		gij zijt	
3. hij zij		hij zij	
1. wij zijn		wij zijn	
2. gij zijt		gij zijt	
3. zij zijn		zij zijn	

Tweede betrekkelijk verleden Tijd.

1. ik was	} geworden.	ik ware	} geworden.
2. gij waart		gij waret	
3. hij was		hij ware	
1. wij waren		wij waren	
2. gij waart		gij waret	
3. zij waren		zij waren	

Toekomende Tijd.

1. ik zal	} worden.	ik zou	} worden.
2. gij zult		gij zoudt	
3. hij zal		hij zou	
1. wij zullen		wij zouden	
2. gij zult		gij zoudt	
3. wij zullen		zij zouden	

Betrekkelijk toekomende Tijd.

1. ik zal	} geworden zijn.	ik zou	} geworden zijn.
2. gij zult		gij zoudt	
3. hij zal		hij zou	
1. wij zullen		wij zouden	
2. gij zult		gij zoudt	
3. zij zullen		zij zouden	

*Gebiedende Wijs.**Enkelvoud, word.**Meervoud, wordt.*

IV. *Vervoeging van zullen.**Onbepaalde Wijs.**Tegenwoordige Tijd, zullen. Tegenwoordig Deelwoord, zullende.**Aantoonende Wijs. Aanvoegende Wijs.**Tegenwoordige Tijd.*

1. ik zal ;	ik zou ;
2. gij zult ;	gij zoudt ;
3. hij zal ;	hij zou ;
1. wij zullen ;	wij zouden ;
2. gij zult ;	gij zoudt ;
3. zij zullen.	zij zouden.

181. Als voorbeelden van vervoeging kunnen de volgende werkwoorden dienen.

I. *Vervoeging van het bedrijvend werkwoord: drukken.**Onbepaalde Wijs.**Tegenwoordige Tijd, drukken.**Deelwoorden.**Verleden Tijd, gedrukt hebben. Tegenwoordig, drukkende.**Toekomende Tijd, zullen drukken. Verleden, gedrukt (hebbende).**Aantoonende Wijs.**Aanvoegende Wijs.**Tegenwoordige Tijd.*

1. ik druk ;	ik drukke ;
2. gij drukt ;	gij druktet ;
3. hij drukt ;	hij drukke ;
1. wij drukken ;	wij drukken ;
2. gij drukt ;	gij druktet ;
3. zij drukken.	zij drukken.

Eerste betrekkelijk verleden Tijd.

1. ik drukte ;	ik drukte ;
2. gij druktet ;	gij druktet ;
3. hij drukte ;	hij drukte ;
1. wij drukten ;	wij drukten ;
2. gij druktet ;	gij druktet ;
3. zij drukten.	zij drukten.

Volstrekt verleden Tijd.

1. ik heb	} gedrukt.	ik hebbe	} gedrukt.
2. gij hebt		gij hebbet	
3. hij heeft		hij hebbe	
1. wij hebben		wij hebben	
2. gij hebt		gij hebbet	
3. zij hebben		zij hebben	

Tweede betrekkelijk verleden Tijd.

1. ik had	} gedrukt.	ik hadde	} gedrukt.
2. gij hadt		gij haddet	
3. hij had		hij hadde	
1. wij hadden		wij hadden	
2. gij hadt		gij haddet	
3. zij hadden		zij hadden	

Toekomende Tijd.

1. ik zal	} drukken.	ik zou	} drukken.
2. gij zult		gij zoudt	
3. hij zal		hij zou	
1. wij zullen		wij zouden	
2. gij zult		gij zoudt	
3. zij zullen		zij zouden	

Betrekkelijk toekomende Tijd.

1. ik zal	} gedrukt hebben.	ik zou	} gedrukt hebben.
2. gij zult		gij zoudt	
3. hij zal		hij zou	
1. wij zullen		wij zouden	
2. gij zult		gij zoudt	
3. zij zullen		zij zouden	

Gebiedende Wijs.

Enkelvoud, druk.

Meervoud, drukt.

II. *Vervoeving van het lijdend werkwoord: gered worden.**Onbepaalde Wijs.**Tegenw. Tijd, gered worden.**Deelwoorden.**Verleden Tijd, gered (geworden of geweest) zijn. Tegenwoordig, gered wordende. Verleden, gered (geworden of**Toek. Tijd, gered te zullen worden. geweest zijnde).**Aantoonende Wijs.**Aanvoegende Wijs.**Tegenwoordige Tijd.*

1. ik word	} gered.	ik worde	} gered.
2. gij wordt		gij wordet	
3. hij wordt		hij worde	
1. wij worden		wij worden	
2. gij wordt		gij wordet	
3. zij worden		zij worden	

Eerste betrekkelijk verleden Tijd.

1. werd	} gered.	ik werde	} gered.
2. gij werdt		gij werdet	
3. hij werd		hij werde	
1. wij werden		wij werden	
2. gij werdt		gij werdet	
3. zij werden		zij werden	

Volstrekt verleden Tijd.

1. ik ben	} gered (geworden of geweest).	ik zij	} gered (geworden of geweest).
2. gij zijt		gij zijt	
3. hij is		hij zij	
1. wij zijn		wij zijn	
2. gij zijt		gij zijt	
3. zij zijn		zij zijn	

Tweede betrekkelijk verleden Tijd.

1. ik was	} gered (geworden of geweest).	ik ware	} gered (geworden of geweest).
2. gij waart		gij waret	
3. hij was		hij ware	
1. wij waren		wij waren	
2. gij waart		gij waret	
3. zij waren		zij waren	

Toekomende Tijd.

1. ik zal	} gered worden.	ik zou	} gered worden.
2. gij zult		gij zoudt	
3. hij zal		hij zou	
1. wij zullen		wij zouden	
2. gij zult		gij zoudt	
3. zij zullen		zij zouden	

Betrekkelijk toekomende Tijd.

1. ik zal	} gered (geworden of geweest) zijn.	ik zou	} gered (geworden of geweest) zijn.
2. gij zult		gij zoudt	
3. hij zal		hij zou	
1. wij zullen		wij zouden	
2. gij zult		gij zoudt	
3. zij zullen		zij zouden	

*Gebiedende Wijs.**Enkelvoud*, word gered.*Meervoud*, wordt gered.III. *Vervoeging van het onzijdig werkwoord: loopen.**Onbepaalde Wijs.**Tegenwoordige Tijd*, loopen.*Deelwoorden.**Verleden Tijd*, geloopt hebben
of zijn.*Tegenwoordig*, loopende.*Toekomende Tijd*, zullen loopen.*Verleden*, geloopt (hebbende
of zijnde).*Aantoonende Wijs.**Aanvoegende Wijs.**Tegenwoordige Tijd.*

1. ik loop;	ik loope;
2. gij loopt;	gij looptet;
3. hij loopt;	hij loope;
1. wij loopen;	wij loopen;
2. gij looptet;	gij looptet;
3. zij loopen.	zij loopen.

Eerste betrekkelijk verleden Tijd.

1. ik liep;	ik liepe;
2. gij liept;	gij liepet;
3. hij liep;	hij liepe;
1. wij liepen;	wij liepen;
2. gij liept;	gij liepet;
3. zij liepen.	zij liepen.

Volstrekt verleden Tijd.

1. ik heb	ben	}	gelopen.	ik hebbe	zij	}	gelopen.
2. gij hebt	zijt			gij hebt	zijt		
3. hij heeft	is			hij hebbe	zijt		
1. wij hebben	of	zijn	}	wij hebben	of	zijn	}
2. gij hebt	zijt	gij hebt		zijt			
3. zij hebben	zijn	zij hebben		zijn			

Tweede betrekkelijk verleden Tijd.

1. ik had	was	}	gelopen.	ik hadde	ware	}	gelopen.
2. gij hadt	waart			gij haddet	waret		
3. hij had	was			hij hadde	ware		
1. wij hadden	of	waren	}	wij hadden	of	waren	}
2. gij hadt	waart	gij haddet		waret			
3. zij hadden	waren	zij hadden		waren			

Toekomende Tijd.

1. ik zal	}	lopen.	ik zou	}	lopen.
2. gij zult			gij zoudt		
3. hij zal			hij zou		
1. wij zullen	}	lopen.	wij zouden	}	lopen.
2. gij zult			gij zoudt		
3. zij zullen			zij zouden		

Betrekkelijk toekomende Tijd.

1. ik zal	}	gelopen hebben	ik zou	}	gelopen hebben
2. gij zult			gij zoudt		
3. hij zal			hij zou		
1. wij zullen	}	gelopen hebben	wij zouden	}	gelopen hebben
2. gij zult			gij zoudt		
3. zij zullen			zij zouden		

*Gebiedende Wijs.**Enkelvoud, loop.**Meervoud, loopt.*

182. De afwijkingen der onregelmatige werkwoorden dient men door het gebruik te leeren.

16de LES.*De deelwoorden.*

183. De **deelwoorden** zijn, gelijk wij in 157 zagen, eigenlijk van de werkwoorden afgeleide bijvoegelijke naamwoorden, en drukken eene hoedanigheid van worden, bestaan, werken of lijden uit, toegepast op eene zelfstandigheid, met aanwijzing van tijd. Zij ontleenen hunnen naam van deze dubbele hoedanigheid, als aan twee soorten deel hebbende.

Het tegenwoordig deelwoord wordt somtijds bij uitsluiting *bedrijvend*, en het verleden deelwoord *lijdend* genoemd; doch oneigentlijk, daar dit laatste zoo wel eenen bedrijvenden als lijdenden zin heeft, naar gelang van het hulpwoord, dat voorafgaat.

De deelwoorden worden ook wel als van werkwoorden afgeleide bijwoorden gebezigd, bijv.: *de wakend droomende*.

17de LES.*De kleinere rededeelen.*

184. De **bijwoorden** worden bij werkwoorden, bijvoegelijke naamwoorden, en ook wel bij bijwoorden zelve gevoegd. Bij werkwoorden dienen zij om eene hoedanigheid of omstandigheid der werking, des lijdens of des bestaans uit te drukken, als: *schielijk loopen, lang wachten, vrolijk leven*; in de overige gevallen strekken zij ter nadere bepaling der hoedanigheid, bijv.: *een elders verguld gevest*; — *hij was nooit gul*; — *een thans heerschend gebruik*.

De meeste bijvoegelijke naamwoorden kunnen als bijwoorden gebruikt worden, als: *een fraai huis*; *hij schrijft fraai*.

185. De bijwoorden kunnen niet verbogen worden. Eenige bijwoorden zijn echter niet anders dan de tweede naamval van zelfstandige of bijvoegelijke naamwoorden, als: *doorgaans*, *links*, *hedendaags*, waarvan sommige door bijvoeging van *ch* bijvoegelijke naamwoorden worden, als: *vergeefsche moeite*. — De als bijwoorden gebezigde bijvoegelijke naamwoorden zijn voor trappen van vergelijking vatbaar, als: *hij schrijft goed*, *ik schrijf beter*, *gij schrijft het best*.

186. Niet alleen de eigentlijke bijwoorden, maar ook de als bijwoorden gebezigde bijvoegelijke naamwoorden, strekken dikwerf om zekere omstandigheid der bijvoegelijke naamwoorden aan te duiden, of om de hoedanigheid, welke aan eene zaak toegeschreven wordt, te wijzigen, als: *een regt vrolijk mensch*; — *hare helder blaauwe oogen*; — *die zwaar gekeperde stof*.

187. Dikwerf worden er twee en meer bijwoorden bij elkander gevoegd, terwijl het eene door het andere nader bepaald wordt, als: *dáár boven*, *hier beneden*, *bijna geheel rond*.

188. De bijwoorden bestaan als deelen der rede eigentlijk slechts uit één woord. Er zijn echter verscheidene bewoordingen, welke uit meer woorden bestaan, en als bijwoorden gebezigd worden, als: *ten eerste*, *op nieuw*, *in aller ijf*, *in geenen deele*, *des nachts*, *van elders*.

189. De **voorzetsels** drukken zekere betrekkingen en omstandigheden der dingen, en in het bijzonder den wederkeerigen invloed dezer laatste uit, als: *achter*, *onder*, *van*, *zonder*.

190. De voorzetsels hebben bijna altijd een naamwoord achter zich, waarmede zij zekere bepaling uitdrukken, als: *hij dreigde met zijn zwaard*.

191. Gelijk wij in 111 zagen, vereischen de voorzetsels het naamwoord altijd in den vierden naamval bij zich. Oudtijds was dit echter niet uitsluitend het geval; van hier nog vele spreekwijzen met den tweeden of derden naamval achter of vóór voorzetsels, als: *voor 's hands*, *tusschen deks*, *riendschaps-halve*, *ter goede trouw*, *inderdaad*.

192. De **voegwoorden** dienen om de deelen van een voorstel en om de voorstellen zelve zamen te verbinden, als: *en*, *ook*, *dat*, *omdat*, *schoon*, *dewijl* enz.

193. Men dient bij het bezigen van in spelling bijna gelijke voegwoorden de juiste beteekenis niet uit het oog te verliezen. *Dewijl* en *terwijl*, bijv., mogen niet onverschillig gebezigd worden, daar *dewijl* reden geeft, *terwijl* eene tijdsbepaling aanwijst; zoo ook is *nog* bevestigend en *noch* ontkennend; *doch* is tegenstellend en *toch* kan toegevend zijn, als: *ik kon u nog meer regels opgeven, maar gij luistert noch naar het een noch naar het ander, dewijl gij hiertoe veel te nalatig zijt; en terwijl ik met u spreek, doch gij u dit niet ten nutte maakt, gedraagt uw broeder zich toch geheel anders.*

194. De **tusschenwerpsels** zijn geen uitdrukkingen van klare voorstellingen, maar alleen van de meer eigentlijke gewaarwordingen, als: *o! ach! och! foei! bons! plompl!* Zij hebben geneerlei buiging.

Derde Hoofdstuk.

DE ONTLEDING DER VOLZINNEN.

1ste LES.

De deelen van eenen volzin.

195. Elke rede is een **volzin** of eene verzameling van *volzinnen*, alle ter uitdrukking van eene en dezelfde hoofdgedachte te samenwerkende. Elke volzin bestaat uit één of meer **voorstellen**; — een voorstel eindelijk is elk door woorden uitgedrukt oordeel, als: *Maurits was veldheer.*

196. De twee denkbeelden (datgene, waarvan men iets oordeelt, of het **onderwerp**, en datgene, wat men van dit onderwerp oordeelt, of het **gezegde**), en hunne koppeling, die in elk oordeel voorkomen, worden hier door drie woorden in het voorstel uitgedrukt, als: 1°. het woord voor het *onderwerp* (*Maurits*); 2°. het woord voor het *gezegde* (*veldheer*); 3°. het *koppelwoord* (*was*). — Dikwijls is het koppelwoord verborgen, bijv. in: *het paard loopt*, waar het bevat is in het *gezegde*. Bij de oplossing van het *gezegde* vindt men echter het *koppelwoord* altijd terug, als in: *het paard is loopende.*

197. Sommige gezegden, welke zekere handeling of werking aanduiden, zijn niet volkomen, zoo lang daarbij niet wordt uitgedrukt, wat eigenlijk de opgegeven handeling of werking ondergaat. Hetgeen als eene handeling of werking ondergaande voorkomt, noemt men het **voorwerp**. Zoo wordt het voorstel: *de veldheer beloont*, eerst volkomen, wanneer men hetgene beloond wordt er bijvoegt, als in: *de veldheer beloont den moed*.

198. Menigmaal wordt het onderwerp, gezegde of voorwerp door één of meer woorden nader bepaald. Het woord of de woorden, welke men te dien einde gebruikt, en waardoor de uitdrukking der gedachte de vereischte juistheid en volledigheid verkrijgt, dragen den naam van **bepaling**, bijv. in: *de daden van kundige veldheeren ondergaan dikwijls de onverdiende berisping van nietswaardige menschen*, dient van *kundige veldheeren* tot bepaling van het onderwerp. Eigenlijk zou het *voorwerp* ook als *bepaling van het gezegde* kunnen worden beschouwd.

199. Elke *volzin*, uit één of meer voorstellen bestaande, is de uitdrukking van eenen volkomen verstaanbaren en geeïndigden zin. Men onderscheidt de volzinnen in *enkelvoudige* en *zamengestelde*.

200. Een *enkelvoudige volzin* is die, waarin de eenheid van zin ontstaat uit de eenheid van onderwerp en gezegde, en uit de volstreckte onderlinge afhankelijkheid der samenstellende deelen, als: *het regeren is eene moeilijke kunst*; — *Caesar kwam, zag en overwon*; — *het gezicht verschaft aan de ziel de rijkste verscheidenheid van gewaarwordingen, houdt zich met de voorwerpen op den versten afstand bezig, en blijft den langsten tijd werkzaam, zonder van zijn eigen genot vermoeid of verzadigd te zijn*.

201. Een *zamengestelde volzin* is die, waarin de eenheid van zin geboren wordt door verbinding van voorstellen, die zonder eene volstreckte afhankelijkheid van elkander echter onderling zoo naauw in betrekking staan, dat het eene tot volkomenheid van zin het andere vereischt, als: *wie in den krijg geen beleid aan moed paart, (die) is reeds ten halve overwonen*; — *ware beschaafdheid is het zout der samenleving, de liefdelijkste gezellin der deugd en strekt dikwijls ten besten behoedmiddel tegen vele ondeugden, omdat zij den geest eene kieschheid bijzet, waarbij alle ruwe vermaken smakeloos zijn*.

202. Tot verbinding der deelen in zamengestelde volzinnen gebruikt men, even als in voorstellen ten zelfden einde geschiedt, woordjes, waaraan men uit dien hoofde den naam van *voeg- of bindwoorden* geeft.

203. Het is alleszins nuttig zich in het **ontleden** der volzinnen te oefenen, ten einde de voorstellen, welke in de volzinnen bevat zijn, en de deelen dezer voorstellen behoorlijk te kunnen onderscheiden, om daarop de veranderingen, welke sommige woorden ondergaan, te kunnen gronden. Men onderscheidt hierbij eene **redekunstige** en eene **spraakkunstige** ontleding.

204. De *redekunstige* ontleding leert de voorstellen met dier onderwerpen, gezegden en bepalingen uit eenen volzin oplossen; de *spraakkunstige* doet ons de woorden in zoodanigen volzin ten aanzien hunner soort en vervorming door verbuiging of vervoeging kennen.

2de LES.

De redekunstige ontleding.

205. Nemen wij ter *redekunstige* ontleding in de eerste plaats het volgend voorbeeld:

*Heemskerk, die dwars door 't ijs en 't ijzer durfde streven,
Liet de eer aan 't land, hier 't lijf, vóór Gibraltar het leven.*

Deze volzin laat zich in de volgende voorstellen ontleden:

1°. *Heemskerk durfde dwars door 't ijs te streven.*

2°. *Heemskerk durfde dwars door 't ijzer te streven.*

3°. *Heemskerk liet de eer aan het land.*

4°. *Heemskerk liet het lijf hier* (NB. te Amsterdam, waar hij begraven ligt).

5°. *Heemskerk liet vóór Gibraltar het leven.*

Tot meerdere scherping van het oordeel is het voorts geraden de verdere ontleding niet op den dus in zijne voorstellen opgelosten volzin, maar op dezen zelve, gelijk hij in 't verband der rede voorkomt, toe te passen. Men kan alsdan te werk gaan als volgt:

Heemskerk Onderwerp bij het Gezegde: *liet.*

die Onderwerp bij het Gezegde: *durfde.*

dwaars Bepaling van het Gezegde: *durfde*.

door 't ijs Bepaling van het Gezegde: *durfde*.

en Voegwoord.

't ijzer Bepaling van het Gezegde: *durfde*.

durfde Gezegde bij het Onderwerp: *die* (Heemskerk).

streven Bepaling van het Gezegde: *durfde*.

liet Gezegde bij het Onderwerp: *Heemskerk*.

de eer Voorwerp bij het Gezegde: *liet*.

aan 't land Bepaling van het Gezegde: *liet*.

hier Bepaling van he Gezegde: *liet*.

't lijf Voorwerp bij het Gezegde: *liet*.

voór Gibraltar Bepaling van het Gezegde: *liet*.

het leven Voorwerp bij het Gezegde: *liet*.

206. Nemen wij ter *redekunstige* ontleding nog het volgend voorbeeld: *Willem de Derde leefde in eenen tijd, in welken het staatkundig evenwigt van Europa, dat eerst na zoo vele oorlogen was gevestigd, tegen de heerschzucht van Lodewijk den Veertienden moest worden verzekerd, of het ware met Europa's vrijheid gedaan geweest. Wat toch zou het zijnen tijdgenooten gebaat hebben, in de vrijheid het hoogste goed te stellen, indien hij hun niet geleerd had zich in haar bezit te handhaven? Dit bezit der vrijheid moet echter, zal het eenen Staat waarlijk tot voordeel strekken, met erkenning der regten van anderen te dien aanzien gepaard gaan; want anders geeft een volk zich spoedig aan heerszuchtige ondernemingen over, en stelt daardoor meestal zijne vrijheid in gevaar.*

Dit voorbeeld bestaat uit drie volzinnen. De eerste volzin is in de volgende voorstellen te ontleden:

1°. *Willem de Derde leefde in eenen tijd.*

2°. *In dien tijd moest het staatkundig evenwigt van Europa tegen de heerschzucht van Lodewijk den Veertienden verzekerd werden.*

3°. *Het staatkundig evenwigt was eerst na vele oorlogen gevestigd.*

4°. *Het ware met Europa's vrijheid gedaan geweest.*

De tweede volzin, welke van eenen voorwaardelijken aard is, bevat de volgende voorstellen:

1°. *In de vrijheid het hoogste goed te stellen, kon aan de tijdgenooten van Willem den Derden niets baten.*

2°. *Willem de Derde heeft zijnen tijdgenooten geleerd zich in het bezit der vrijheid te handhaven.*

De derde volzin bevat de volgende voorstellen :

1°. *Het bezit der vrijheid moet met erkenning der regten van anderen te dien aanzien gepaard gaan.*

2°. *Het bezit der vrijheid zal aan eenen Staat waarlijk tot voordeel kunnen strekken.*

3°. *Zonder erkenning der regten van anderen op het bezit van vrijheid geeft een volk zich spoedig aan heerschzuchtige ondernemingen over.*

4°. *Een zich aan heerschzuchtige ondernemingen overgevend volk stelt meestal zijne eigene vrijheid in gevaar.*

Bij de verdere ontleding kan men alsnu te werk gaan als volgt :

<i>Willem</i>	Onderwerp bij het Gezegde: <i>leefde</i>
<i>de Derde</i>	Bepaling van het Onderwerp: <i>Willem</i>
<i>leefde</i>	Gezegde bij het Onderwerp: <i>Willem</i>
<i>in eenen tijd</i>	Bepaling van het Gezegde: <i>leefde</i>
<i>in welken</i>	Bepaling van het Gezegde: <i>moest worden verzekerd.</i>
<i>het evenwigt</i>	Onderwerp bij het Gezegde: <i>moest worden verzekerd.</i>
<i>staatkundig</i>	Bepaling van het Onderwerp: <i>evenwigt.</i>
<i>van Europa</i>	Bepaling van het Onderwerp: <i>evenwigt.</i>
<i>dat</i>	Onderwerp bij het Gezegde: <i>was gevestigd.</i>
<i>eerst</i>	Bepaling van het Gezegde: <i>was gevestigd.</i>
<i>na zoo vele oorlogen</i>	Bepaling van het Gezegde: <i>was gevestigd.</i>
<i>was gevestigd</i>	Gezegde bij het Onderwerp: <i>dat (staatkundig evenwigt van Europa).</i>
<i>tegen de heersch-</i>	Bepaling van het Gezegde: <i>moest worden</i>
<i>zucht van Lodewijk</i>	<i>verzekerd.</i>
<i>den Veertienden</i>	
<i>moest worden ver-</i>	Gezegde bij het Onderwerp: <i>evenwigt.</i>
<i>zekerd</i>	
<i>of</i>	Voegwoord.
<i>het</i>	Onderwerp bij het Gezegde: <i>gedaan.</i>
<i>ware geweest</i>	Koppelwoord.
<i>met Europa's</i>	
<i>vrijheid</i>	Bepaling van het Gezegde: <i>gedaan.</i>
<i>gedaan</i>	Gezegde bij het Onderwerp: <i>het.</i>

3de LES.*De spraakkunstige ontleding.*

208. Bij de *spraak*kunstige ontleding kan men o. a. bij hetzelfde voorbeeld als in 207 te werk gaan als volgt:

- Willem* 1ste naamv., mann., enkelv. van het eigen zelfst. naamw.: *Willem*.
- de* 1ste naamv., mann., enkely. van het bepalend lidw.: *de*.
- Derde* 1ste naamv., mann., enkelv. van het bijvoegelijk naamw. *derde*.
- leefde* 3de pers., enkelv., 1ste betrekk. verl. tijd, aant. wijs van het onzijdig gelijkvl. werkw.: *leven*.
- in* voorzetsel.
- eenen* 4de naamv., mann., enkelv. van het niet-bepaalde lidw.: *een*.
- tijd* 4de naamv., mann., enkelv. van het algemeen zelfst. naamw.: *tijd*.
- in* voorzetsel.
- welken* 4de naamv., mann., enkelv. van het betrekkelijk voornaamw.: *welke*.
- het* 1ste naamv., onzijdig, enkelv. van het bepalend lidw.: *het*.
- staatkundig* 1ste naamv., onzijdig, enkelv. van het bijvoegelijk naamw.: *staatkundig*.
- evenwigt* 1ste naamv., onzijdig, enkelv. van het algemeen zelfst. naamw.: *evenwigt*.
- van* voorzetsel.
- Europa* 4de naamv., onzijdig, enkelv. van het eigen zelfst. naamw.: *Europa*.
- dat* 1ste naamv., onzijdig, enkelv. van het betrekkelijk voornaamw.: *dat*.
- eerst* bijwoord.
- na* voorzetsel.
- zoo* bijwoord.
- vele* 4de naamw., mann., meerv. van het bijvoegelijk naamw. *veel*.

- oorlogen* 4de naamv., mann., meerv. van het algemeen zelfst. naamw.: *oorlog*.
- was* 3de pers., enkelv. 1ste betrekk. verl. tijd, aant. wijs van het hulpw.: *zijn*.
- gevestigd* verl. deelwoord van het bedrijvend gelijkvl. werkw.: *vestigen*.
- tegen* voorzetsel.
- de* 4de naamv., vrouw., enkelv. van het bepalend lidw.: *de*.
- heerschzucht* 3de naamv. vrouw., enkelv. van het algemeen zelfst. naamw.: *heerschzucht*.
- van* voorzetsel.
- Lodewijk* 4de naamv., mann., enkelv. van het eigen zelfst. naam.: *Lodewijk*.
- den* 4de naamv., mann., enkelv. van het bepalend lidw.: *de*.
- Veertienden* 4de naamv., mann., enkelv. van het bijvoegelijk naamw.: *veertisnde*.
- moest* 3de pers., enkelv., 1ste betrekk. verl. tijd, aant. wijs van het onzijdig onregelmatig werkw.: *moeten*.
- verzekerd worden.* onbep. wijs van den lijdenden vorm van het bedrijvend gelijkvloeiend werkw.: *verzekerden*.
- of* voegwoord.
- het* 1ste naamv., enkelv. van het onzijdig zelfst. voornaamw. voor den 3den persoon: *het*.
- ware geweest* 3de pers., enkelv., 2de betrekk. verl. tijd, aanv. wijs van het hulpw.: *zijn*.
- met* voorzetsel.
- Europa's* 2de naamv., onzijdig, enkelv. van het eigen zelfst. naamw.: *Europa*.
- vrijheid* 4de naamv., vrouw., enkelv. van het algemeen zelfst. naamw.: *vrijheid*.
- gedaan* verl. deelw. van het bedrijvend onregelmatig werkw. *doen*.

A A N H A N G S E L.

DE CIJFERS EN LEESTEKENS.

- 1°. De **cijfers** en **getalmerken** worden onderscheiden in *gewone* en *Romeinsche*.
- a. De gewone cijfers zijn: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 en 0.
- b. De Romeinsche cijfers zijn: I (1), V (5), X (10), L (50), C (100), D (500) en M (1000). Soms ook IO (500) en CIO (1000). De I vóór V of X wijst eene eenheid minder aan, bijv. IV (4), IX (9).
- 2°. De **leestekens** worden onderscheiden in *schei-* en *zintekens*.
- a. De scheiteekens zijn: de *komma* (,), het *komma-punt* (;), het *dubbele punt* (:) en het *punt* (.
- b. Als zintekens gelden in de eerste plaats: de *stip* (op **i** en **j**, ook bij afkorting als in **enz.**); de *dubbele stip* (als in **bijv.** :), het *vraagteeken* (?), het *uitroepeteeken* (!) — beide steeds verbonden met het punt —, het *aandachts-teeken* (—), het *insluitings-teeken* ({, [}), het *afdeulings-teeken* (§), het *weglatings-teeken* (...), het *aanhulings-teeken* („ ”), het *koppelteeken* (-, „), het *afkappings-teeken* (‘), het *aanwijzings-teeken* (*, †), het *scheidings-teeken* (·), het *zamen-trekkings-teeken* (^) en het *nadruks-teeken* (’).
-

V E R B E T E R I N G E N .

- Bladz. 3, reg. 29, staat: *inwOnen* enz., lees: *inwOners* enz.
" 13, " 19, " *dwang, jong, koning, jonker*,
lees: *dwang, jong, koning, jonker*,
" 16, " 28 en 29, hier had de *geheele* verlenging met vetter
letter moeten gedrukt zijn, derhalve: *schub-*
betje enz.
" 21, " 25, 2de kolom, staat: *h, j, v, w*, lees: *h, j, r, w*.
" 22, " 14, 3de " " *Theodorus*, " *Theodorus*.
" 23, " 33, 1ste " , ontbreekt de *t* vóór de *d* in de 2de kolom.
" 44, " 29, staat: *oau*, lees: *aan*.
-

8/13 357

11/13

